

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Katedra sociologie a andragogiky

Bc. Jiří Dobeš

Obraz společnosti a člověka v teoriích
Ulricha Becka a Ralfa Dahrendorfa
The image of a man in the theories of Ulrich Beck and
Ralf Dahrendorf

Magisterská diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl
v ní veškerou literaturu a zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne 30. března 2010

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování.

Děkuji PhDr. Heleně Kubátové, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce.
Zejména za její vstřícnost a trpělivost.

OBSAH

Úvod	6
1 Analýza klasického pojetí sociálních tříd v díle Karla Marxe	7
1.1 Kapitalistická formace	8
1.1.2 <i>Kapitál</i>	9
1.2 Vnitřní dynamika tříd	11
1.3 Základní vztahy teorie tříd k obecné Marxově teorii	12
1.4 Závěr	13
2 Analýza předpokladu rozkladu tříd a proměny třídní situace v situaci lidskou v díle Ulricha Becka	15
2.1 Přerod – ještě než jsme se stali individui	15
2.2. Rozklad třídní situace	16
2.3 Prolínání dvou typů modernity: marné kličkování před riziky	17
2.4 Svět každodennosti a individualita po éře tříd a vrstev	20
2.4.1 <i>Strukturální podmínky</i>	20
2.4.2 <i>Individualizační impulsy</i>	21
2.4.3 <i>Individualizace</i>	23
2.4.4 <i>Otázky spjaté s budoucností individualizace: teze možného vývoje</i>	25
2.5 Shrnutí	26
3 Analýza předpokladu proměny konfliktu v informační společnosti v díle Ralfa Dahrendorfa	28
3.1 Vznik informační společnosti: co vlastně přinesla globalizace	29
3.2 Vliv globalizace na sociální strukturu a politiku svobody	30
3.2.1 <i>Globalizace: jedinec a stát</i>	31
3.2.1.1 <i>Konflikty pramenící z potřeby ligatur</i>	33
3.3 Rozklad třídního konfliktu – a jeho individualizovaná podoba	36
3.3.1 <i>Změna forem tvorby kapitálu – informační a fyzická práce</i>	37
3.3.2 <i>Individualizace konfliktu a sociálně vyloučení</i>	38

3.4 Nové konflikty	39
3.4.1 Životní šance	40
3.5 Individualizovaná nerovnost a rozpad tříd	42
4 Srovnání přístupů a vyvození závěrů ohledně teoretické relevance konceptu sociálních tříd v současné moderní společnosti	44
4.1 Krize kapitalismu	45
4.2 Ambivalence – dvojakost změn	46
4.3 Práce – lakmusový papírek společenské změny	47
4.3.1 Příčiny rozkladu tříd	47
4.4 Individualizace	50
4.4.1 Tvrdá individualizace	52
4.5 Rizika	54
4.6 Konflikty	56
Závěr	59
Anotace	62
Použitá literatura	63

Úvod

Práce je koncipována jako teoretická studie. Cílem práce je teoretická analýza teoretické relevance konceptu sociálních tříd v současné moderní společnosti. Autoři, z nichž vycházím, jsou Karel Marx, Ulrich Beck a Ralf Dahrendorf.

V první kapitole se věnuji analýze klasického pojetí sociálních tříd v díle Karla Marxe. Tento Marxův koncept sociálních tříd je výchozí pro celou studii. Zabývám se duálním chápáním tříd; třídy jako agregáty lidí ve strukturované společnosti a třídy jako dvě hlavní skupiny obyvatel společnosti stojící proti sobě. Dále se věnuji faktorům tvorby tříd a rozvoji kapitalismu.

Ve druhé kapitole zaznamenávám u Becka odklon od Marxovy teze o vědomí determinovaném bytí. Beck toto své zjištění klade do souvislosti s nezamýšlenými důsledky, které produkují rizika. Abychom neriskovali příliš, je nutné mít o rizicích vědět a popsat je. Beck vytvořil koncept individualizované společnosti na základě rizik a zvýšení životní úrovně obyvatel. Věnuji se proto eskalátorovému efektu, rizikům a nové chudobě. Jedná se o analýzu předpokladu rozkladu tříd a proměny třídní situace v situaci lidskou.

Třetí kapitola je naplněna analýzou předpokladu proměny konfliktu v informační společnosti v díle Ralfa Dahrendorfa. Zabývá se následky globalizace a rozvoje informačních technologií. Životními šancemi a přístupem k nim. Změnami v oblasti práce a různými, hlavně strukturálními podmínkami rozkladu tříd.

Čtvrtá kapitola je shrnutím a komparací všech zmíněných sociologických analýz a teorií. Na jejím konci se věnuji relevanci konceptu sociálních tříd v současné moderní společnosti a hledám průsečíky v myšlení autorů. Zabývám se také možným vývojem třídní situace.

1 Analýza klasického pojetí sociálních tříd v díle Karla Marxe

Na úvod je třeba říci, že Marx nikde ve svém díle třídy přímo nedefinuje. V *Kapitálu* existuje fragment kapitoly *Třídy*, který není dokončen. Z toho důvodu, že jde o jediný primární zdroj k problematice tříd od Marxe s takto konkrétním označením, budu se mu věnovat nejdříve.

Marx člení společnost 19. století na tři velké třídy, jež jsou založené na kapitalistickém způsobu výroby; vlastníci pouhé pracovní síly, vlastníci kapitálu a pozemkoví vlastníci. Třídy se od sebe oddělují na základě rozdílného obstarávání zdrojů potřebných k životu v industriální společnosti. Vlastníci pouhé pracovní síly pracují za mzdu. Obstarávají si obživu hlavně tím, že pronajímají svou pracovní sílu. Vlastníci kapitálu žijí ze zisku, který plyne z množení kapitálu. Pozemkoví vlastníci žijí z pozemkové renty. Marx píše, že zmíněné třídní rozčlenění se nevyskytuje nikde v čisté formě. Podle něj existují přechodné stupně, rozostřující jasné hraniční linie těchto tříd. Pro Marxe ale tento fakt není zásadní. Je totiž orientován hlavně na proces, který má mnoho společného s výrobním způsobem kapitalismu, díky němuž se bude zmíněné třídní rozčlenění utvrzovat (Marx 1980, s. 395).

Bude se tak dít proto, že neustálou tendencí a vývojovým zákonem kapitalistického výrobního způsobu je odlučovat výrobní prostředky od práce¹. Takovýmto způsobem roztříštěnou vazbu pak spojuje a soustřeďuje do velkých skupin, a tím přeměňuje práci v námezdní práci a výrobní prostředky v kapitál. Marx píše, že odpověď na otázku, co tvoří třídu, vyplyne, když analyzujeme, co dělá z dělníků, kapitalistů a pozemkových vlastníků ty, kteří tvoří velké společenské třídy. Tvoří je algoritmus získávání důchodů a zdrojů důchodů (Marx 1980, s. 395).

Velké společenské třídy tvoří tři velké společenské skupiny, které tvoří jedinci – jsoucími komponentami tříd. Tito jedinci žijí ze mzdy, zisku a

¹ Marx v tomto případě myslí práci jako činnost vykonávanou svobodně a přirozeně v rámci starých vazeb. K jejímu výkonu jsou třeba výrobní prostředky. Jedná se o cechovní sdružení a přirozenou místní výrobu, která vyplývá z přirozených místních vazeb.

pozemkové renty. Tedy ze zhodnocování své pracovní síly, za kterou dostávají mzdu, ze zhodnocování kapitálu projevujícím se ziskem a ze svého pozemkového vlastnictví (Marx 1980, s. 395).

Myslím si, že je důležité rozebrat ještě jednou aspekt velkých společenských tříd, který nám Marx předkládá, a to jejich vnitřní členitost. A dále s tím související tendenci k postupné homogenizaci závislé na rozvoji kapitalistického způsobu výroby. Kapitalistický způsob výroby je postaven na akumulaci kapitálu; v Marxově době se tento způsob hospodaření začal prosazovat jako prioritní. Společnost tak tím pádem procházela transformací systémových hodnot. Marx se domníval, že vnitřní diference jednotlivých tříd je reziduem staré společenské formace založené na jiných systémových hodnotách. Než dojde k homogenizaci jednotlivých tříd následkem kapitalistického způsobu výroby, budou stále existovat oblasti společenských vztahů, uvnitř kterých nebude možné zcela přesné zařazení. Vždy je ale primárním tvůrcem tříd rozmnožování kapitálu (Marx 1980, s. 395–391).

Velká část Marxova díla, především *Kapitál*, je vlastně popisem mechanismu, kterým se tvoří třídy.

1.1 Kapitalistická formace

Podle Hausera Marx soudil, že kapitalistická formace, a tedy i třídy, mají svůj původ v procesu akumulace. Marx jej nazývá *původní akumulace*. Základem původní akumulace je zbavení rolníka půdy. Obecně jde o proces odlučování bezprostředního producenta od jeho produkčních prostředků². Děje se tak v procesu vyvlastňování, kteréhož součástí je násilí, bezpráví a porušování staletých záruk a práv. Proces vyvlastňování trval několik staletí (Hauser 2007, s. 56–57).

² „Měšťáctvo podrobilo venkov nadvládě města. Vybudovalo ohromná města, zvýšilo velkou měrou počet obyvatelstva městského proti venkovskému a vymanilo tak značnou část obyvatelstva z ... vesnického života... Měšťáctvo odstraňuje stále rychleji roztržitost výrobních prostředků, majetku a obyvatelstva. Obyvatelstvo se seskupilo, výrobní prostředky zcentralizovalo, majetek soustředilo v několika rukou“ (Marx, rok vydání neuveden, s. 15).

Podle Hausera Marx vycházel z toho že původní akumulace vytvořila podmínky pro kapitalistický produkční způsob, jehož hlavní podmínkou je uvolnění producentů práce do oblasti trhu práce. Původní akumulace tedy zapříčinila, že velké a dostatečné množství lidí bylo zbaveno svých původních výrobních prostředků, a tím i záruky obživy. Tak vznikaly třídy³; skupiny lidí, které musely k reprodukci svého života prodat jediné zboží, co vlastnily, tedy svou práci, Marx pojmenoval proletariát či námezdní. A druhá skupina lidí, která v oblasti směny mohla nabídnout něco víc než jen svou práci, je označována jako kapitalisté. Proletariát je vyjádřením jeho základní třídní situace a sice, že tato třída je vyloučena z vlastnictví výrobních prostředků. Do třídy proletariátu patří také námezdně pracující, jde o ty, co jsou nuceni prodávat svou pracovní sílu a pracovat za mzdu (Hauser 2007, s. 56). Proletariát je tedy třídou lidí zbavených výrobních prostředků a nucených se v zájmu reprodukce zaměstnávat u majitelů výrobních prostředků, kteří jim za to poskytují mzdu.

Podle Marxe proletariát tím, že nevládní výrobní prostředky a nechává se zaměstnávat, pomáhá kapitalistům množit jejich kapitál. Kapitál se množí na základě odebírání nadpráce námezdním a dalšími způsoby (Marx 1950, s. 75–102). Marxova teorie říká, že třídní nebo společenské systémy se mění spolu s výrobními podmínkami.

1.1.2 Kapitál

Podle Hausera Marx soudil, že kapitál vzniká propojením třech veličin – pracovní síly, produkčních prostředků a peněz. Peníze jsou zobecněním hodnoty, a tedy i potenciální tvůrce kapitálu. Kdo jimi disponuje, může nakoupit produkční prostředky a zaplatit pracovní sílu. Spojením těchto dvou druhů zboží vzniká zboží s vyšší hodnotou. Kapitál

³ „Ze všech tříd, stojících dnes proti buržoasii, jest skutečně revoluční třídou pouze proletariát. Ostatní třídy upadají a hynou velkoprůmyslem, proletariát jest však jeho nejvladnější výtvoem“ (Marx, rok vydání neuveden, s. 20).

propojuje tyto tři veličiny a vytváří nový dominantní produkční způsob⁴. Akumulace kapitálu je přeměna nadhodnoty v peníze, které budou použity z většiny na nákup nového zboží určeného k produkci. Jeden druh zboží má takovou povahu, že jeho užitná hodnota vytváří hodnotu vyšší, než je hodnota směnná. Jedná se o pracovní sílu. Pracovní síla vytváří nadhodnotu, protože pracovní doba je vždy větší než *nutná práce* zabezpečující životní potřeby. V době, která překročí nutnou práci, vzniká *nadpráce*. Ta ale není odměňována tak, jak ji lze ve skutečnosti směnit. Kdyby tomu tak nebylo, nevznikala by v produkčním procesu nadhodnota. Nemohlo by pak ani dojít k akumulaci kapitálu a tvorbě zisku (Hauser 2007, s. 57–59).

Kapitál se může snadněji množit také díky tomu, že kapitalistický výrobní způsob produkuje zboží s primárním záměrem směny, nikoli spotřeby. Cílem není reprodukce společnosti, ale akumulace kapitálu a vytváření zisku. Kapitál předpokládá a současně vytváří třídní společenské vazby (Hauser 2007, s. 59). „S proměnami kapitálu se mění vztahy mezi třídami. Tyto vztahy mohou být konfliktní, zvláště u primárních tříd, které mají opačný vztah k dominantním produkčním prostředkům...“ (Hauser 2007, s. 61).

Kapitál, respektive soukromé vlastnictví kapitálu, uměle proměňuje volný čas jevící se jako ne-práce, v nadpráci. Jeho cílem je pak hodnota, ne užitná společenská hodnota (Hauser 2007, s. 66).

Marx chtěl, aby nadhodnota plynoucí z kapitálu, byla využita jednotlivci k sebeaktualizaci a rozvoji vzdělání či jiných zájmů. Vlastníci výrobních prostředků, kapitalisté, to udělat mohou. Dělníci však jsou nuceni produkovat dál a násobit kapitál za přibližně stejnou mzdu. Ovšem nejen to. Dnes je zábavní průmysl místem kde se reprodukuje kapitál vzorovým způsobem, takřka bez práce (promítačky, počítačové hry, šablony zábavy). Námezdní, pokud se jdou bavit, nebo za sportem, většinou jen rozmnožují kapitál. Nevzdělávají se, niterně se nerealizují, alespoň ne všichni. Kapitál zasáhl i sféru volného času a množí se, když nabízí pouze hodnotu, ne

⁴ „Každému jednotlivému období ekonomického vývoje odpovídá zvláštní společenský systém a každé historické období je nejlépe charakterizováno jejím společenským systémem tříd“ (Popper 1994, s. 99).

společensky užitnou hodnotu. Zde v této expanzi kapitálu do volného času, jsou podle mne položeny základy spotřební kultury. Obrovsky je zasažena také oblast sportu a mediální oblast jako celek. O tom už však píše Dahrendorf.

1.2 Vnitřní dynamika tříd

Třídní společnost je pro Marxe historickou konstantou. Podoba vazeb uvnitř tříd a jejich vztah k sobě samým je odvislá od systému produkce společnosti. Proto píše, že měšťáctvo bylo utlačováno za vlády lenních pánů, ale postupně se začalo prosazovat a hrálo v dějinách krajně revoluční úlohu (Marx, rok vydání neuveden, s. 13). Novodobá měšťácká společnost vznikla ze společnosti feudální, ale třídní rozpory si ponechala. „...období měšťáctva se vyznačuje tím, že třídní rozpory zjednodušilo. Celá společnost se rozestupuje...ve dva nepřátelské tábory, ve dvě přímo proti sobě stojící třídy: měšťáctvo a proletariát“ (Marx, rok vydání neuveden, s. 12).

Jednotliví příslušníci tříd zažívají nezávisle na svém vědomí působení systému produkce společnosti. Odtud teze, že bytí determinuje vědomí. Tento individuální zážitek z kontaktu se systémem se liší dle umístění individua v rámci získávání zdrojů. Jestliže masa lidí sdílí stejný individuální zážitek spočívající v podobném kontaktu s výrobními prostředky společnosti, pak Marx mluví o takové skupině jako o *třídě o sobě*. Pokud by si ale tato masa lidí uvědomila, že sdílí velmi podobný osud, pokud by byla schopna odhalit některé zákonitosti a principy výrobního způsobu a jejich univerzální vztahy k nim samým, pak by se podle Marxe již jednalo o *třidu pro sebe*. Třída pro sebe, má výhodnější postavení v boji za svá práva, protože dokázala identifikovat zdroje konfliktu. Může tak navrhopvat řešení a jinak se snažit o zlepšení své situace. Marx si nejspíše myslel, že pokud mohly v historii jednotlivé třídy ztrácet a přebírat vedoucí úlohu ve společnosti, nedělo se to náhodou, ale právě schopností identifikovat své zájmy a distribuovat je k jednotlivcům, kteří jsou ve stejném poměru k aktuálnímu výrobnímu způsobu. Tzn. buď z něj těží, nebo

jsou jím utlačováni. Aby třída změnila své postavení, musí se uvnitř ní odehrát specifická společenská reakce, která vyvolá mobilizaci třídního vědomí. Pak je možné užít rozličný repertoár vyjednávání.

Dle Marxe, jak píše Popper, je vědomí jedince určováno jeho společenským bytím, tedy jeho místem ve společnosti, třídní situací (Popper 1994, s. 99). „Marx naznačuje, jak tento determinační proces probíhá... můžeme být svobodní pouze natolik, nakolik se emancipujeme od výrobního procesu. Nyní jsme však poučeni, že jsme zatím v žádné dosavadní společnosti nebyli svobodní ani do oné míry. Neboť jak bychom se mohli, ptá se Marx, emancipovat od výrobního procesu? Jedině tak, že přimějeme jiné, aby za nás špinavou práci udělali. Jsme tak nuceni užívat druhé jako prostředků pro naše cíle; musíme je degradovat. Větší stupeň svobody si můžeme koupit pouze za cenu zotročení jiných lidí, *rozštěpením lidstva na třídy*. Vládnoucí třída získá svobodu na úkor třídy ovládané, otroků. Tento fakt má ale za následek, že členové vládnoucí třídy musí platit za svou svobodu novým druhem otroctví. Musí utlačovat ovládané a bojovat proti nim, jestliže si přejí zachovat svou vlastní svobodu a svůj vlastní status: dělat to musí, protože kdo tak nečiní, přestává patřit k vládnoucí třídě. Tak jsou vládci determinováni jejich třídní situací; nemohou uniknout ze svého společenského vztahu k ovládaným, jsou k nim připoutáni, neboť jsou připoutáni ke společenskému metabolismu. Tak jsou všichni, vládci právě tak jako ovládaní, lapeni do sítě a přinuceny bojovat jeden proti druhému. Podle Marxe právě toto pouto, tato determinace staví jejich boj do dosahu vědecké metody a vědeckého historického proroctví; umožňuje vědecky pojednávat o dějinách o dějinách společnosti jako o dějinách třídních bojů. Tuto společenskou síť, do níž jsou třídy lapeny a přinuceny bojovat jedna proti druhé, marxismus nazývá ekonomickou strukturou společnosti nebo společenským systémem“ (Popper 1994, s. 99).

1.3 Základní vztahy teorie tříd k obecné Marxově teorii

Podle Michňáka a Urbánka jsou Marxovy teorie tříd a třídního boje součástí obecné koncepce dějin. Marx pojímá dějiny a společnost jako

výsledek činnosti lidí, kteří vytváří sami svou historii a současně jsou sami produkty svých dobových výtvorů, prostředí a postavení. Tento postoj ke vzniku, vývoji a chodu společnosti vylučuje metafyzické příčiny (náboženství, okultismus). Pokud Marx mluví o třídní společnosti, považuje ji za neharmonickou, protože dějiny nejsou výsledkem vzájemné součinnosti všech členů společnosti na základě dohody. Myslí si, že dějiny dosavadní – dějiny třídních bojů – jsou výsledkem aktivity různých tříd, které se střetávali a sráželi. Z konfliktů mezi třídami vyplývají dle Marxe dějiny, které byly produkovány činností a aktivitou tříd (Michňák, Urbánek 1964, s. 31).

Dahrendorf se drží stejného stanoviska jako Marx když říká, že konflikt je tu proto, aby odhalil, odkryl, vyjevil atd. potřeby a názorové formace členů společnosti. Z následných reakcí, které jsou hnané potřebou změny se rodí nová kulturní schémata. Dahrendorf si ale myslí, na rozdíl od Marxe, že konflikt je neodstranitelný. Konflikt jde pouze regulovat a usměrňovat, pak se jeví jako nepřítomný.

1.4 Závěr

Charakteristickým znakem existence tříd je rozdělení společnosti na dvě části. Jedna je zaměřena na práci a výrobu materiálních statků, druhá na množení kapitálu. Přičemž třída pracujících zaujímá v kapitalistické společnosti nižší patra a kapitalisté vyšší a nejvyšší patra společenské hierarchie. To obnáší život ve společnosti orientované na směnu zboží nikoli na reprodukci. Ti, co nemají kapitál, směňují svou pracovní sílu. Ve společnosti jich je většina a Marx je označil jako proletáře. Menšina společnosti, ale dostatečně početná, zaměstnává proletáře, nebo jinými způsoby množí kapitál. Marx ji označil jako buržoazii, kapitalisty a měšťáctvo.

Buržoazie má tendenci akumulovat zisk, proto tlačí na zvýšení efektivity ve výrobě. Děje se tak díky aplikaci vědy. Tak dochází k automatizaci výroby a ubývání práce. Zmíněné dvě třídy stojí proti sobě

z hlediska dominantní struktury získávání společenských zdrojů. Z toho plyne i jejich pohled na společnost i sama sebe.

2 Analýza předpokladu rozkladu tříd a proměny třídní situace v situaci lidskou v díle Ulricha Becka

Podle Kubátové vychází Beck z předpokladu, že v pokročilé moderně se mění paradigma sociální nerovnosti. Odvozuje to ze změny v logice rozdělení bohatství a rizika. Ve staré industriální třídní společnosti byla problémem nerovnost v rozdělování bohatství. Industriální společnost byla zaměřena na zužitkování přírody. Pokročilá moderna již nemusí celospolečensky řešit problém chudoby a bohatství, protože se jí podařilo maximálně snížit skutečnou materiální nouzi (Kubátová 2006, s. 33).

Dle Becka nebyl tento blahobyt vyprodukován bez vytvoření nezamýšlených důsledků. Píše, že v pokročilé moderně je společenská produkce bohatství neoddělitelně doprovázena i produkcí rizik. Což znamená, že ve srovnání se společností nedostatku nám zde vystupují nová konfliktní témata. Nové konflikty a problémy souvisí s produkcí, definováním a rozdělením rizik vytvářených vědou a technikou (Beck 2004, s. 25).

Industriální třídní společnost se lišila také svými legitimizačními mechanismy nerovného dělení společensky vyprodukovaného bohatství. V pokročilé moderně jsou následkem růstu blahobytu jiná aktuální témata. Pozornost se přesouvá z přerozdělování bohatství do sféry distribuce rizik. Proto Beck nazývá společnost v éře nové moderny jako *rizikovou společnost* (Beck 2004, s. 25–26).

2.1 Přerod – ještě než jsme se stali individui

S tím jak odeznívala chudoba v pozdní industriální společnosti, přicházel proces modernizace o svou legitimizační základnu. Do vědomí lidí začala pronikat myšlenka, že zdroje bohatství (environmentální potenciál) a způsob, jakým jsou získávány, je může ohrožovat. Riziko, které se zde začalo vyjevovat, nazývá Beck *vedlejšími důsledky*. Je si vědom toho, že se v historii lidstva nejedná o nic nového. Až ve fázi přerodu směrem od společnosti industriální ke společnosti rizika začínají být vedlejší důsledky a jejich nebezpečí rozpoznávány. Tím je také charakterizována *reflexivní*

modernita. Beck píše o tom, že v procesu modernizace jsou uvolňovány i destruktivní síly a to ve stále větší míře. Vše zmiňované se děje díky neúměrnému rozvoji výrobních sil (Beck 2004, s. 27).

Beck má za to, že přerod z jedné fáze modernizace do druhé charakterizuje prolínání konfliktů a sociální situace typických pro obě fáze. Počátek tohoto přerodu datoval ve Spolkové republice Německo do sedmdesátých let 20. Století. Důležitým důsledkem modernizace je proces společenské změny. Ten dle Becka přesahuje naše dosavadní kategorie a cesty myšlení a jednání (Beck 2004, s. 27).

2.2 Rozklad třídní situace

Podle Kubátové Beck soudí, že nová rizika objevující se v důsledku technicko-ekonomického vývoje ohrožují společnost a současně jsou globální. Poškození, která přinášejí, jsou často skrytá a vyjevují se prostřednictvím vědění o nich; díky expertům. Hlavní teze o rozpadu tříd je založena na předpokladu globálnosti rizik. V ohrožení vedlejšími důsledky modernizace jsme všichni. Dopadají jak na ty, kdo z nich těží nebo kdo je produkuje, tak na lidi, co o existenci rizika v oblasti ještě nevědí. Jedná se o bumerangový efekt, rozbíjející třídní schéma vybudované na základě rozdělování bohatství. Nastává fáze demokratizace následků modernizace. S postupem času bude stále těžší vyhnout se těmto následkům například změnou místa pobytu. Eliminace rizika je závislá na vědění o něm. Bytí je nyní podmíněno vědomím (Kubátová 2006, s. 33).

Musíme být schopni uvědomit si a analyzovat rizika, abychom žili zdravěji a déle. Náš boj se musí soustředit na vědění o rizicích, nikoli na zbavení moci kapitálu. Třídní situace zaniká, protože vědecko-technický pokrok svými vedlejšími důsledky zdemokratizoval společnost. Rovného postavení bylo dosaženo na úrovni rizika. Materiálně tomu tak není, ale právě univerzální hrozba postižení vedlejšími důsledky devaluje materiální rozdíly ve společnosti. Jakoby nejcennějším zbožím bylo zdraví a délka života.

V rizikových společnostech jsou tedy dominantními konflikty plynoucí z ohrožení, nikoliv ty, které by plynuly z boje mezi třídami. Situace ohrožení nevyvolává třídní konflikt, protože proti skupině postižené rizikem nestojí žádná třída nepostižených (Kubátová 2006, s. 33).

Je zřejmé, že rozpad tříd a tedy i proces modernizace měli svůj původ v předcházejících etapách. Keller píše, že v první modernitě probíhal také výrazný proces individualizace, ale považovalo se za jisté, že se zachová třídní dělení. Lidé, i když zbaveni tradičních pout patřili do určité sociální kategorie. Tato příslušnost se projevovala v jejich postojích, hodnotách a životním stylu (Keller 2007, s. 48).

Skutečnost rozpadu tříd, ale v žádném případě neznamena konec konfliktů. Rozpad tradičních schémat rodiny, souvislé pracovní kariéry a tradiční suverenity státu vedla k rozložení jistot, ale i omezení jednoduché modernity. To vše pod zastřešením globalizace, přineslo nové a naléhavé otázky k řešení. Beck píše, že zanikají třídy, ale zároveň se vyostřují sociální nerovnosti. Bída se individualizuje a přestává lidi spojovat. Tak jako je v průmyslové společnosti sjednocovala do tříd. Nyní je vcelku spolehlivě izoluje (Beck in Keller 2007, s. 49). Tak se stávají některé sociologické kategorie platné pouze pro jednoduchou modernitu, ale jejich užívání v rámci pokročilé modernity se jeví jako problematické. Beck tedy není zastáncem rozšiřování a přizpůsobování kategorií společenských tříd tak, aby odpovídali novým podmínkám. Myslí si, že je třeba definovat nově rozvrstvení společnosti a sám přispívá teorémem demokratizace rizik prostřednictvím globalizovaného světa a nezamýšlených následků.

2.3 Prolínání dvou typů modernity: marné kličkování před riziky

Dle mého názoru směřuje jedna ze stěžejních částí Beckovy argumentace k demokratizaci rizik. Beck ukazuje logiku globálních rizik a poukazuje na bezbrannost, nebo neudržitelnost, individuálních strategií vůči vsudypřítomnosti globálních rizik. To jsou hlavní motivy Beckova výkladu.

Prolínání dvou po sobě navazujících typů modernity je viditelné i na distribuci rizik. Mnohá rizika jsou rozdělována tak, že kopírují stávající

rozdělení tříd, nebo vrstev. Jiná jsou již od počátku univerzální, jen jsme si je museli uvědomit. Z historického vývoje Beck usuzuje, že rizika i bohatství zachovávají třídní schéma, ale v opačných pořadích zisků. Bohatství je distribuováno k horní třídě a rizika k dolní (Beck 2004, s. 45). „*K nedostatku zaopatření se druží nedostatek bezpečnosti a nadbytek rizik, jimž by se bylo třeba vyhnout*“ (Beck 2004, s. 45).

V tomto ohledu je možné říci, že rizika třídní společnost upevňují, než že by ji rušila. Nejedná se ale o úplnou definici situace. Jde právě o překrývání dvou typů modernity, respektive o rezonance tohoto procesu do společenské struktury. Bohatí jsou ještě částečně schopni se díky vzdělání a přístupu k informacím rizikům vyhnout, nebo se z nich přímo vykoupit. Beck si myslí, že tento zákon třídně podmíněného rozdělení rizik platil dříve a v některých oblastech – dimenzích – rizika bude platit i v budoucnu. Stěžejní je, že platnost zákona neustále klesá (Beck 2004, s. 46). Vyhnout se rizikům je víc a víc nákladnější. Nejen kvůli růstu znečištění, které můžeme objektivně měřit. Také v důsledku vědy; vědomí, které nám přináší nové citlivější měřicí přístroje, dynamizuje riziko. Již o něm víme a musíme se mu bránit. Obrana se stává náročnější a o něco méně dostupnou. Riziku je vystaveno více lidí.

Beck ukazuje velmi přesvědčivým a uvěřitelným způsobem na konečnou marnost boje a na demokratizaci společnosti v oblasti distribuce rizika. Nikdo není schopen používat své kapitály tak mistrně, že eliminuje rizika spojená s příjmem potravy a vody. Koloběh výroby potravin je svázán s industriálním vývojem. Nevyhne se proto látkám, jež budou označeny za škodlivé, jestli se tak již nestalo (Beck 2004, s. 47). „*Stupňování rizik, nemožnost vyhnout se jim, politická abstinence a propagace a prodej privátních možností vyhnout se rizikům se navzájem podmiňují*“ (Beck 2004, s. 47). Rizika se stávají globálními, protože jsou distribuována globálními médii, např. vzduchem a vodou. V této argumentační poloze je patrná univerzálnost jejich působení napříč třeba i třídní strukturou. Beck říká, že nouze je hierarchická a smog demokratický (Beck 2004, s. 47). „*V tomto smyslu nejsou rizikové společnosti společnostmi třídními; situace*

ohrožení, které jsou jim vlastní, nelze chápat jako situace třídní a konflikty, k nimž v nich dochází, nejsou konflikty třídními“ (Beck 2004, s. 47)

V rozvinuté třídní společnosti existují dvojitá rizika. Rizika nejsou jen ohrožením, ale také tržními šancemi. Proto se s rozvojem rizikové společnosti prohlubují protiklady mezi těmi, kdo z rizik těží, a těmi, kdo jsou jimi postiženi. V bezprostřední blízkosti s tímto trhem rizik operují politické, sociální a vědecké instituce. Tyto instituce různým způsobem pracují na *vědění* o rizicích. Prostředkem k utváření vědění je věda a výzkum. Umění distribuovat vědění ovládají masmédiá. Riziková společnost je v tomto smyslu také společností vědy, médií a informací. Je patrné, že zde existuje skupina produkující vědění a skupina konzumující vědění. Mezi oběma dle Becka vznikají nové protiklady. Upozorňuje zejména na tenze mezi odstraňováním rizik a obchodními zájmy, mezi produkcí a konzumem definic rizika, které se prolínají všemi oblastmi společenského jednání. Jde o takzvané *boje o definice* vymezující rozsah, stupeň a urgentnost rizik (Beck 2004, s. 61).

Existence tenzí vyplývajících z boje o definice neznamena zrod nových tříd. Objevilo se zde nové ústřední téma o stejné důležitosti pro majitele i námezdní. Ono nové téma je riziko. Může ohrožovat stejně ty, co o něm ví, ale neznají způsob obrany, jako ty, co o riziku nemají ani tušení.

Rizikové společnosti tedy nejsou společnostmi třídními. „*Obsahují v sobě vývojovou dynamiku rozblýející hranice a spočívající na demokratických základech, kterou je lidstvo v jednotné situaci civilizačního sebeohrožení nuceno k vzájemnému spojování“ (Beck 2004, s. 62).* Beck si klade otázku, zda se společenský tmel mění směrem od solidarity v nouzi k solidaritě ze strachu. Přes absenci politického výrazu těchto změn se důsledky projevují změnou kvality společenství. Ve zmiňovaných dvou typech moderních společností se prosazují naprosto odlišné hodnotové systémy. Třídní společnosti dle Becka dominuje hodnota (ideál) rovnosti v jeho širokém pojetí ve smyslu rovnosti šancí. Jedná se o pozitivistickou myšlenku, která má ve fázi uskutečnění přinést blaho prostřednictvím rovnosti. Proti tomuto pojetí stojí riziková společnost. Beck usuzuje, že

ústřední hodnotou je zde korekce a sanace rizik. Za její základ označuje normativní antiprojekt a za hybnou sílu bezpečnost. Normativní antiprojekt je defenzivní strategií korekce rizika (Beck 2004, s. 64).

Beck si myslí, že při prosazování defenzivních strategií v zásadě nejde o to, dosáhnou něčeho dobrého, nýbrž jen o snahu zabránit nejhoršímu. Ideálem třídní společnosti byl sen o tom, že každý bude mít svůj podíl na koláči. Riziková společnost má za cíl všechny uchránit před jedy. Vzniká zde otázka; jak moc jsou společenství strachu pevná? Jestliže máme bojovat proti vedlejším důsledkům pomocí vědy a racionality, umožní nám to strach? Je možné jednat racionálně, když budeme vedeni strachem? Beck upozorňuje, že tomu tak v historii ještě nikdy nebylo. Strach dosud nikdy nebyl základem racionálního jednání (Beck 2004, s. 65).

2.4 Svět každodennosti a individualita po éře tříd a vrstev

2.4.1 Strukturální podmínky

Podle Becka se svět každodennosti zřetelně proměnil, a to díky tzv. eskalátorovému efektu, který radikálně změnil životní podmínky obyvatelstva, ovšem při zachování vztahů sociální nerovnosti (Beck 2004, s. 122).

Jak je to možné? Představme si eskalátorový efekt jako sumu potenciálních příležitostí, jak zvýšit svou životní úroveň. Tyto příležitosti byly „nabídnuty“ široké mase, nejen pracujících, za to, že bude dodržovat stávající třídní rozvrstvení. Obnáší to, že třída pracujících bude dál podporovat prodejem své pracovní síly kapitalistický průmysl a nebude vyvíjet snahy například o společné vlastnictví. Dělnické hnutí vydobylo pro třídu pracujících výhody, které ji zbavily materiální nouze. Nesmazalo ovšem rozdíly v příjmech mezi podnikateli a námezdními. Proto ve společnostech stále existují vztahy sociální nerovnosti. Nicméně námezdní mají dostatek prostředků, aby se začala vytrácet potřeba po sdruženém boji proti podnikatelům. Novou starostí námezdních je, kolik a za co mohou utratit. Nikoli to, jestli budou mít na nájem a jídlo. Jejich pozornost se přesouvá do oblasti konzumu, kde se snaží vyvíjet snahy směrem

k individuální originalitě svých životů. Disponují dostatečnými prostředky, aby mohli být sami sebou. Nevěnují proto již energii klasickým třídním antagonismům, tak jako v minulosti. Bojují o své individuální zisky, nikoli o celé továrny a průmyslová odvětví (Beck 2004).

Eskalátorový efekt vyvezl společnost o patro výše. Znamenal kolektivní zvýšení úrovně příjmů, vzdělání, mobility, práva, vědy, masové spotřeby. Důsledkem změn je oslabení nebo rozpad třídní identity a jejích vazeb. Zároveň se rozbíhá proces individualizace a diverzifikace životních stylů, který prolamuje hierarchický model sociálních tříd a vrstev. Zejména znevýhodněné skupiny na spodku sociální hierarchie pocítily nárůst mezd velmi silně. Sociálně třídní charakter životních podmínek a životních forem se díky změně a zlepšení životních podmínek začal vytrácet. To vše při konstantních strukturách nerovnosti. Zmíněné zlepšení životních podmínek působilo na vlastní zkušenost obyvatel pronikavěji, než dál trvajících nezměněných rozdílů mezi nimi a jinými velkými skupinami (Beck 2004, s. 122).

Beck již záměrně nepoužívá termín třída, protože by mohl působit rušivě. Eskalátorový efekt nastal dle Beckových pozorování počátkem padesátých let 20. stol. Beck uvádí na scénu ještě další interkatalyzátory změny; vzdělání a mobilitu. Shrnuje: *„Zvýšení materiální životní úrovně je vždy jen jednou z mnoha možností, jak změnit životní podmínky lidí při (statisticky definovaných) konstantních nerovnostech. Teprve společné působení celé řady složek vede k onomu posunu k individualizaci, jímž se lidé vymaňují z tradičních třídních vazeb a stávají se – s ohledem na materiální přežití – aktéry vlastní biografie zprostředkované trhem práce“* (Beck 2004, s. 123).

2.4.2 Individualizační impulsy

Mobilita obyvatelstva vzrostla díky rozmachu sektoru služeb v šedesátých letech 20. století. Ten dal možnost sociálního vzestupu lidem z dolní třetiny sociální hierarchie. S tím souvisí i generační mobilita a postupné zvyšování úrovně. Beck chápe mobilitu jako sociální i

geografickou. Uvádí také každodenní mobilitu mezi rodinou a pracovištěm. Mobilita převrací životní dráhy a životní situace lidí. Se všemi druhy mobility, zvláště v jejich souhrnu, jsou spojeny individualizační impulsy. Impulsy jsou vysílány k rodinným, sousedským, kolegiálním, profesním vazbám a také do všech dalších oblastí lidské aktivity v dané oblasti a kultuře (Beck 2004, s. 125).

Tím, že je umožněna mobilita, dochází k vlastním interpretacím v závislosti na styku s realitou a k osamostatnění životní dráhy lidí. Osamostatnění vůči vazbám, z nichž vycházejí, nebo do nichž nově vstupují, umožňuje vnímat vlastní realitu, díky níž mohou být vazby prožívány jako *osobní osud* (Beck 2004, s. 126).

Na příjmovém vzrůstu rodin se podílela také sociální mobilita žen. Ženy se přidaly na trh práce a peníze, které vydělaly, měly nejen materiální hodnotou, ale také hodnotou symbolickou a sociální. Tím se změnilы mocenské vztahy v rodině a manželství. Ženy se díky svým penězům mohly vymanit ze svázanosti rodinou. I přes tuto skutečnost jsou ženy stále stavěny do konfliktní situace volby mezi rodinou a kariérou. Je na ně v této oblasti vyvíjen tlak. Tak jako na celou rodinu, která je nucena reorganizovat stávající vazby novým adaptabilnějším způsobem (Beck 2004, s. 126–127).

Vzdělání individualizuje. Beck přichází s touto zajímavou tezí, aby argumentačně podpořil svůj projekt individualizované společnosti. Na rozvoji vzdělání se podílelo v 19. století obyvatelstvo zvládnutím trivia. Ve století 20. došlo ke kvantitativnímu i kvalitativnímu nárůstu vzdělanosti a vzdělávacích institucí. Beck si tedy myslí, že snaha uspět ve studiu na nových oborech v mnohem masivnějším pojetí zasáhla širokou skupinu obyvatelstva. Dost velkou na to, aby vzdělanostní expanze pomohla pozměnit společenské vazby.

Prodloužením školního vzdělání byly tradiční orientace, životní styly a způsoby myšlení relativizovány nebo vytlačovány univerzalistickými podmínkami výuky. Mezi tyto univerzálie vzdělávacího systému můžeme řadit standardizované obsahy vědění a jazykové formy. Vzdělání je také

spojeno se selekcí. Vyžaduje v tomto smyslu individuální orientace na sociální vzestup (Beck 2004, s. 128).

Beck předkládá příklad individualizujících filtrů, které jsou součástí vzdělání (diplomové práce, zkoušky) a které vedou k individualizovaným kariérám na trhu práce. Naproti tomu dříve bylo vrůstání do dělnického hnutí převážně přirozeným procesem. Vrůstání se realizovalo na základě rodinné zkušenosti a třídního osudu, který se v ní vždy projektoval. Vyústění těchto vlivů bylo, po návštěvách různých spolků a příslušně zaměřených sportovních klubů, v některém z politických proudů dělnického hnutí. Individualizace současnosti spočívá v rámci zmíněných souvislostí v objevování prvků třídního osudu na vlastní pěst, ve svém životě (Beck 2004, s. 128).

2.4.3 Individualizace

Podle Becka dochází k individualizaci v souvislosti s trhem práce. Ten je orientován stále více na prodej zboží, jež představuje pracovní síla. Rozdíl mezi stejnou situací v industriální společnosti a dnešní situací je ve dvojnásob. Za a) ve zvýšení životní úrovně, za b) v tvorbě nárazníkových pásem (týká se dnešní individualizované společnosti). Bod a) se týká eskalátorového efektu. Co se týká bodu b), tedy tvorby nárazníkových pásem pro námezdní práci, ty jsou produktem státu blahobytu, sociálního státu a pracovního práva. Díky vydobytým sociálním a politickým právům se proletariát vymanil z konkrétních třídních souvislostí. Při zajišťování materiální existence jsou námezdní odkázáni sami na sebe. Záleží na nich, kam se budou ochotni přestěhovat, jaký nový jazyk se naučí. Dřívější proletariát drží svůj osud v rukou. Proto další rozšiřování námezdní práce pod dohledem státu blahobytu umocňuje proces individualizace sociálních tříd (Beck 2004, s. 130–131).

Podle Becka nastávají procesy individualizace teprve tehdy, jsou-li překonány Marxem předpokládané podmínky formování tříd dané zbídačením a odcizením. Vystávání individualizačních tendencí je vázáno na celospolečenské rámcové podmínky směřující ke státu blahobytu. Patří

mezi ně hospodářská prosperita a s ní spojená plná zaměstnanost, výstavba sociálního státu, institucionalizované zastoupení odborových zájmů (např. formou jednání tripartity), expanze vzdělání, rozšíření sektoru služeb, a tím otevřené možnosti mobility (Beck 2004, s. 132).

Domestikace třídního konfliktu prostřednictvím pracovního práva přináší zřetelné hranice i individualizaci zaměstnanců. Zakotvením ochranných právních norem získávají zaměstnanci právo individuálně vymáhat u příslušných institucí (pracovní úřad, soud). Změnou rámcových podmínek se trend růstu třídy zaměstnanců realizuje jako zevšeobecnění individualizace. Beck ovšem zdůrazňuje, že až do odvolání. Protože rozklad tříd je vázán na určité rámcové podmínky, může ohrožení těchto podmínek zrušit rozklad tříd. Dle Becka je zde tedy možná reverzibilita (Beck 2004, s. 133).

Podle Becka naznačuje reálný potenciál této teoreticky možné situace politika některých prosperujících firem. Zvláště u automobilového průmyslu je snaha minimalizovat náklady přesunem výroby. Aby se tomu zabránilo, je nutné snižovat náklady na výrobu. Tím je ohrožena pracovní doba a výše mezd dělníků. Dělnické odbory tak mohou vybojovat Pyrrhovo vítězství, když se zachová výroba na úkor platů. Dochází k rozpadu solidarity mezi dělnictvem, protože dělníci z jiných zemí by rádi přivítali montovnu automobilů. Ta by jim přinesla plat, ač nižší než v zemi původu automobilky. Solidarita dělníků tak podle Becka končí na státní hranici (Beck 2007, s. 31).

Negativní důsledky individualizace jsou nucení zakoušet nezaměstnaní, kteří jsou teď individualizovanými nezaměstnanými. Beck říká, že problémy spjaté s nezaměstnaností již nelze vnímat jako skupinový osud. Problémy jsou biograficky rozloženy napříč skupinou nezaměstnaných. Předchozí individualizační fáze emancipovaly zaměstnance, roztrhaly jejich pouta. Jedinec se pak stává izolován se svými problémy. Vedle něj pravděpodobně není nikdo, o kom ví, že přišel také o práci. Přitom je možné, že právě takový člověk žije o patro výše ve stejném domě. Nevědí o sobě, protože již neexistují dřívější třídní vazby. Někteří

zkrachovali zaměstnanci se snaží chudobu maskovat a zuby nehty se držet úrovně konzumu, která je pro ně obvyklá. Odhaluje se tím téma *nové chudoby*, které je svým pojetím dalším originálním vynálezem nové moderny a Becka. Nová chudoba je také individualizovaná. V praxi to znamená, že pokud zaměstnanec přijde o práci, je pravděpodobné, že tuto skutečnost bude sdílet sám. Okolí pracuje a utrácí beze změny. Nezaměstnaný člověk pak začíná volit strategie vyrovnání se s nedostatkem příjmů. Může tajně opouštět svá oblíbená společenská centra, prodávat chatu a lyžařskou výbavu, a to jen proto, aby zakryl svou momentální nesolventnost. Zbavuje se věcí, které jeho okolí bezprostředně nevnímá, aby měl na konzum, který je zjevný. Tím se může vyhnout tázavým pohledům sousedů v případě, že by zjistili, že ten bezproblémový pán najednou chodí pěšky (Beck 2004, s. 142–149).

Riziko výpovědi pramenící ze strukturálních příčin je přenášeno na jednotlivé zaměstnance. Ti ho vstřebávají a snaží se mu bránit. V případě neúspěchu pak ztrátu zaměstnání chápou jako svou osobní chybu. Z toho plynou nejrůznější psychózy a konflikty (Beck 2004, s. 142–157). Beck se k tomuto tématu vyjadřuje takto. „*Schematicky se dá říci, že protiklady spjaté se sociální nerovností se znovu vynořují jako protiklady mezi životními úseky uvnitř jedné biografie*“ (Beck 2004, s. 149). Dochází k záměně vnějších příčin neúspěchu ve vlastní zavinění.

2.4.4 Otázky spjaté s budoucností individualizace: teze možného vývoje

Jedna z Beckových hlavních otázek se týká tříd. Jedná se o konec tříd, nebo o začátek nového formování tříd? K této otázce staví tezi o konci tradiční třídní společnosti jako počátku emancipace tříd překonávajících různá regionální a partikulární omezení. Domnívá se, že nastává nová kapitola dějin, která však musí být teprve dešifrována (Beck 2004, s. 151).

Další otázka se týká centra formování identity a vytváření vazeb. Beck si myslí, že tím centrem již není podnik. Podnik a pracoviště již pozbývají na významu jako místo konfliktů a formování identity (Beck 2004, s. 151). „... *pro vznikající sociální vazby a konflikty se vytváří nový*

prostor, jež tvoří ustavování a utváření privátních sociálních vztahů a životních a pracovních forem; v souladu s tím dochází k formování nových sociálních sítí, identit a hnutí“ (Beck 2004, s. 151).

Třetí otázka se zaměřuje na podobu, ve kterou se promění celek. Zde hraje významnou roli způsob zaměstnávání. Ten je charakteristický tím, že se odděluje systém plného zaměstnávání a flexibilního, plurálního a individualizovaného neúplného zaměstnání (Beck 2004, s. 151). *„Těžiště života se přesouvá... směrem k utváření a ověřování nových životních forem a stylů. Do popředí vstupují protiklady mezi muži a ženami vznikající v souvislosti s rozpadem rodinného modelu“ (Beck 2004, s. 151).*

2.5 Shrnutí

Jak píše Kubátová, dle Becka je proces individualizace výsledkem procesu modernizace. Modernizace, v jejímž rámci působil sociální stát blahobytu, zbavuje tradice a vazby formy obvyklé pro industriální společnosti. Jedná se o změnu ve společenských základech, která se dotkla sociálních tříd a vrstev, nukleární rodiny a jednotlivých biografických osudů, které tyto změny ovlivnily (Kubátová 2006, s. 34).

Podle Kubátové Beck soudí, že riziková společnost je neoddělitelně spjata s volným pracovním trhem. Ten rozkládá sociální základy třídní společnosti i základy nukleární rodiny. Zejména díky vstupu žen na trh práce. Lidé jsou nuceni hledat nová východiska z pozměněné, dříve třídní, situace. Zažívají šok způsobený selháváním tradičních forem překonávání úzkosti a nejistoty v rodinách, v mužských a ženských rolích. Tyto úzkosti a nejistoty musí být překonávány individuálně, což povede k novým požadavkům na společenské instituce vzdělávání a politiky (Kubátová 2006, s. 34).

Kubátová píše, že Beck soudí, že krize na trhu práce zásadním způsobem ovlivňují komfort zaměstnanců v rámci vnímání úspěšnosti svých životů. Sociální nerovnosti se mohou prohloubit a formování tříd může být opět reverzibilně obnoveno. Trh práce drží nad sebou dvě skupiny lidí, za dohledu sociálního státu. Jedna skupina práci má, druhá ne. První se

oddávají masovému konzumu, druzí se stali součástí masy nezaměstnaných se všemi stigmaty, co tato situace obnáší (Kubátová 2006, s. 34).

3 Analýza předpokladu proměny konfliktu v informační společnosti v díle Ralfa Dahrendorfa

Dahrendorf identifikuje proměnu konfliktu v souvislosti s prací. Analýza se týká euro-atlantického společenského okruhu. Snad díky svým praktickým zkušenostem z politiky evropské i v Evropě vytváří Dahrendorf analýzy střídme a na empirické bázi. V rámci svého úsudku o globalizaci se přiklání k jejímu spíše negativnímu dopadu na demokracii⁵.

Budoucnost, tak jak si ji představuje, může být svobodná pouze na základě péče, kterou musí poskytovat rozmanitá aktivní občanská společnost. Konflikt odehrávající se v současných evropských společnostech je možno označit za latentní. Není tomu tak ale vždy. Dahrendorf označuje současnou politiku zaměstnanosti a zdaňování příjmů za přinejmenším zastarávající⁶. Upozorňuje na rozpad Marxovy teze o svázanosti kapitálu a práce. Právě zde se došlo k oddělení. Následkem tohoto procesu došlo k diverzifikaci práce. Jedna skupina pracujících operuje s věcmi a objekty práce fyzicky. Druhá pracuje virtuálně, ve smyslu práce s informacemi. Fyzicky pracující – dotýkají se objektů práce – přestali zaujímat výsadní postavení při tvorbě kapitálu. Kapitál je produkován primárně jeho sebereprodukcí, prostřednictvím meritokracie, tedy odborníků na nakládání s kapitálem. Proto Dahrendorf dochází k závěrům o zastaralosti obecné politiky zaměstnanosti ve státě blahobytu. Již nelze financovat rozvoj veřejného sektoru prostřednictvím danění zaměstnanců. Protože zaměstnanců, následkem zvýšení průmyslové efektivity ve výrobě, ubývá. Politické strany se ale dle Dahrendorfa drží stárnoucích tezí o plné zaměstnanosti. Problematiku neřeší ani sektor služeb, který se také dělí na informační a fyzické služby (Dahrendorf 2007). Z těchto zmíněných předpokladů plynou více i méně snadno identifikovatelné konflikty.

⁵ „Globalizace tedy vždy současně znamená mizení demokracie. Neexistuje žádný postup pro střídání těch, kdo rozhodují. Neexistují žádné předvídatelné kontrolní mechanismy, žádné checks and balances. Neexistuje žádná systematická metoda, jak přihlížet k zájmům a mínění těch, jichž se rozhodování týká, nemluvě o obyvatelstvu světa“ (Dahrendorf 2007, s. 110).

⁶ „Naše daňové systémy ještě stále spočívají na ústřední roli daně ze mzdy a příjmu, ačkoli jsou příjmy za práci stále méně relevantní“ (Dahrendorf 2007, s. 57).

Konflikt v Dahrendorfově pojetí není ničím, co by nás mělo šokovat. Je přirozeným stavem. Důvodem existence konfliktu je, jak píše Znebejánek o Dahrendorfovi, identifikovat skrze něj projevující se zájmy společenských skupin (Znebejánek 2007, s. 281).

3.1 Vznik informační společnosti: co vlastně přinesla globalizace

Dahrendorfův postoj ke globalizaci se vymyká všem krajnostem, jež jsou s globalizací spojovány. Odlišuje se tím od autorů jako Bauman, Giddens a Beck. Vnímá globalizaci jako nesporný sociální fakt, o jehož důležitosti na změnu ve vztazích uvnitř sociální struktury není zcela rozhodnuto. Dle mé interpretace vnímá Dahrendorf obě krajní pojetí vlivu globalizace jako předčasná. Za určitých okolností je možné si myslet, že považuje některé prezentace tohoto celosvětového trendu za marketingové tahy. Ty mohou sloužit k očerňování, nebo vyzdvižení některých globálních hráčů (Dahrendorf 2007, s. 31).

Dle Dahrendorfa leží centrum globalizace, tedy její počátky a média, jimiž se šíří, v pádu hranic. A) Rozpadem východního bloku se svět rozšířil o nové významné teritorium. B) Rozvoj technologií schopných přenášet informace a s tím spojených systémů komunikace zbořil hranice času. Následky těchto změn dopadly dle Dahrendorfa zásadně na oblast hospodaření s kapitálem. Zde je jisté, že si tento sociální analytik je vědom transformačního potenciálu globalizace. Jeho interpretace se snaží být v co nejbližším sepětí s empirickým vývojem. Zároveň se snaží odolávat některým krátkodobým, či módním výkladovým trendům. Empiricky byla pozorovatelná skutečnost, že pokud se někdo naučil zacházet s informacemi v rámci nové technologie a disponoval k tomu potřebným kapitálem, měl před sebou globální finanční úspěch. Peníze začaly být distribuovány rychle tam, kde po nich byla poptávka. Tím se nastartoval proces světové finanční sítě, který tak proměnil i způsob vytváření kapitálu. Kapitál se nyní začal spíše množit, než vytvářet (Dahrendorf 2007, s. 28-29).

Je zřejmé, že vývoj směrem k informační nefyzické práci přinesl pro opozdilce pokroku nemilá překvapení. Byl tedy zdrojem nesouhlasných reakcí a konfliktů.

Dahrendorf popisuje, jak se velká šance nových sil stala pro jedny výhrou, ale pro všechny potenciálním ohrožením. Uvádí příklady obchodu s narkotiky, zbraněmi a působení mafií vůbec. Pro ně se stal svět také globálním. Vznik celosvětového terorismu a existence utajených teroristických buněk uvnitř západních společností byl neméně dynamický (Dahrendorf 2007, s. 28-29). Ovšem jestliže přichází nové a staré odplývá, ve prospěch toho, co ještě není zcela určité, není možné mít vše pod kontrolou jako dříve (Dahrendorf 2007, s. 32-33).

Jedno z argumentační jader, vztahující se k významu globalizace, je Dahrendorfův pohled na svět, který se příliš dynamizoval a ruší tím ve spěchu staré vazby. Tento stav nazývá světem bez opor. Argumentuje souhlasně s Beckem, že flexibilita je dceřiným požadavkem globalizace, ale na biografické úrovni je pociťována jako nejistota (Dahrendorf 2007, s. 32).

Proces modernizace je od svého počátku a z logiky věci charakteristický rozpadáním a změnou. Dahrendorf vidí modernizaci, také jako změnu právního vědomí. Uvádí příklad Henryho Mainea, který si myslí, že společenská práva byla dříve děděna, a tím vznikala nárok. Postupně se tento vztah dědictví transformoval do vyjednávání. Což také ukazuje na zmiňovaný požadavek flexibility, v tomto případě práva (Dahrendorf 2007, s. 33).

Vidíme tak další pole, na němž došlo k proměně konfliktu. Nyní se snaha o participaci na zdrojích přesunula do úrovně schopností vyjednat si aktuálně výhodné právní prostředí.

3.2 Vliv globalizace na sociální strukturu a politiku svobody

Jak už bylo výše naznačeno, Dahrendorf označuje období globalizace, ve smyslu občanského vnímání, jako svět bez opor. Není možné v něm hledat oporu a nikomu se nedaří ho podepřít (Dahrendorf

2007, s. 33). Tato názorová poloha nebrání vnímat globalizaci jako hrozbu a zároveň potenciál příležitostí vedoucích k ustavení politiky svobody.

Dahrendorf uvádí 70. léta jako příklad nadměrné strnulosti světového dění. Klade si otázku, kdo by chtěl žít ve *stagnant world*, a není pro dnešní občany lépe snesitelnější *runaway world*? Na tyto otázky neexistuje jasná odpověď, protože proces společenské sedimentace hodnot je dynamický. Z toho důvodu je dle Dahrendorfa důležité zdůrazňovat, že osvobození a ohrožení leží v případě pádu opor – proces změny – zcela blízko sebe. Svět zbavený tradic a starých řádů umožňuje lidem postavit se na vlastní nohy a chápat svůj životní osud jako originál (Dahrendorf 2007, s. 34).

Zde vidím individualizaci společnosti, ale nikoli jako hlavní aspekt globalizace. Dahrendorf dle mého soudu říká, že původce změn není fatalisticky spojen s obyvateli. Obyvatelé mohou sami volit, jak se podrobí původci změn⁷. Pokud najdou dostatečnou energii a správné kanály komunikace, mohou přeměňovat svět skrze repertoár individualizovaného řešení konfliktů. Na co ale Dahrendorf upozorňuje primárně, jsou rizika spojená s rozpadem práva a řádu. Ta mohou při svém nezvládnutí vést až k hodnotovému vakuu, tedy anomii. Nicméně Dahrendorf píše, že rozpad a následné utváření pravidel a řádů se mohou stát hlavním tématem naší doby. Bude se jednat o politicky nesmírně složitý proces, protože nastane potřeba znovu – a rozmanitěji – definovat rozsah a způsob vykonávání moci státu, popřípadě přizvat nové hráče. Dahrendorf v tom vidí velkou zkoušku pro politiku svobody (Dahrendorf 2007, s. 33-35).

3.2.1 Globalizace: jedinec a stát

Základní schéma Dahrendorfovy argumentace je následující. Pád hranic započatý v roce 1989 a rozvoj technologií otevřely cestu pro jeden velký ekonomický super-celek. Pád geografických hranic poskytl materiál a

⁷ „Ani zde, ani nikde jinde se v mých analýzách nepředpokládá, že vývoj může běžet pouze jedním směrem. Neexistuje žádná historická nutnost, jíž bychom byli bezbranně vydáni; všechno může ve skutečnosti probíhat také zcela jinak, než jak tomu bylo v posledním století“ (Dahrendorf 2007, s. 54).

rozvoj technologií know how. Ovšem nic není černobílé, obzvláště ne životy lidí. Nově vzniklý celosvětový trh s komoditami, kapitálem či měnami a informacemi nedává všem stejné šance podílet se na zdrojích, které vytvořil. Zde leží jádro konfliktu v informační společnosti a postupně se mu budu věnovat interpretací Dahrendorfova postoje (Dahrendorf 2007).

Položíme-li si otázku, zda se jedná o jediný konflikt, odpověď zní ne. Se změnou obchodních vztahů a podmínek jsou do značné míry svázáni minimálně zaměstnanci. Ti se například v postkomunistických státech ocitli v náruči globální firmy ze dne na den při procesu privatizace. Jako příklad uvedu firmu Mora letecká divize, zprivatizovanou americkým výrobcem leteckých součástí HoneyWell. Bez sebemenšího přičinění se zaměstnanci stali součástí jedné z největších strojírenských firem světa. Neslo to s sebou nutnost přijetí nově vytvořené a naprosto cizí firemní kultury a diametrálně odlišných bezpečnostních standardů. Vedlo to k nutnosti učit se nový jazyk, který firma vyžadovala pro komunikaci s dosazenými anglicky mluvícími manažery. Budu volně interpretovat Dahrendorfovy předpoklady a použiji je na tento konkrétní příklad, abych ukázal, jak globalizace proměnila konflikt.

A) Zaměstnanec, který není dostatečně flexibilní a nedostatečně manifestoval svou ochotu rychle se přizpůsobit, je v ohrožení. Tento zaměstnanec může nabýt dojmu osobního selhání, nebo začít obviňovat druhé ze sabotáže svého života. Je pravděpodobné, že začne obviňovat Američany z likvidace jeho místa. Existuje i varianta obvinění státu, že svým právním prostředím nedostatečně zabezpečil stávající pracovní pozice. Zde se nám vyjevuje ono riziko, či konfliktní potenciál uložený v zabíracích tendencích globalizace. Jedinec může řešit konflikt individuálně prostřednictvím hlasování, dá hlas některé z proti USA orientovaných stran. Nebo se jeho podpora bude orientovat směrem k národně pravicovým stranám. Může u něj vzniknout pocit nutnosti chránit náš podle něj Američany dobývaný stát. Všechny zmíněné reakce musí být podpořeny konkrétní autoritou, která se v politické soutěži orientuje na resentment, falešné vlastenectví místních obyvatel.

B) Zaměstnanec, který využil své šance z důvodu větší snaživosti, či lepší informovanosti o nárocích americké firemní kultury; jazyková příprava a ochota pochopit principy globalizovaného hospodářství z něj mohou udělat jedno z vítězů.

Tato dvojakost působení je pro globalizaci příznačná. Dahrendorf se o tomto fenoménu zmiňuje s železnou pravidelností v rámci identifikace rizik a možností spojených s globalizací. Dahrendorf vyjadřuje toto podvojně působení globalizace termínem glocalizace. Hospodářské činnosti potřebují pro svůj rozvoj stále větší prostor a zbavují se závislosti a závazků k určitému místu. Dle Dahrendorfova názoru však lidé projevují opačné tendence. Hledají konkrétní místo, k němuž by mohli rozvinout pocit příslušnosti a cítili se zde opravdu jako doma (Dahrendorf 2007, s. 35).

Zde jsme svědky v úvodu zmiňovaného střídavého Dahrendorfova uvažování o globalizaci. Uvědomuje si, že i ti typičtí globálové, co snídají v Paříži a večeří v New Jersey, mají potřebu příslušnosti. Byť tyto psychologické faktory podle Znebejánka sehrávají v Dahrendorfově teorii pouze sekundární roli, jsou započítány do modelu jednání současných individuí. Znebejánek uvádí, že dopad jejich jednání je vždy směřován strukturálními podmínkami a týká se chování širších agregátů lidí (Znebejánek 2007, s. 281). Tedy konflikty plynoucí z neuspokojené potřeby po příslušnosti budou řešeny prostřednictvím známých repertoárů a při dostatečné účasti může dojít k otočení situace. Již nebude módní být globálem, ale poroste význam lokálních pevných vazeb. Tyto vazby Dahrendorf detailně popisuje pod termínem *ligatury*⁸ (Dahrendorf 2007, s. 40-43).

3.2.1.1 Konflikty pramenící z potřeby ligatur

Zmiňované zpřetrhání vazeb a absence pocitu náležitosti může vést k nárůstu konfliktu ve zmíněných oblastech. Dahrendorf uvádí případ

⁸ „Ligatury jsou hluboké vazby, jejichž existence dává smysl šancím volby. Jsou takřkajíc pojivem, které drží společnost pohromadě. Je možné je také popisovat jako subjektivně niternou stránku norem, které garantují sociální struktury“ (Dahrendorf 2007, s. 41).

fenoménu Bossi. Lídr regionu se rozhodne přikrmit resentment vůči obvykle prosperující oblasti a volá po odtržení a nezávislosti. Voliči za to, že vložili do rukou lídra moc, dostávají iluzi příslušnosti. Spojení je funkční dotud, než se ekonomická realita přihlásí o slovo. Dahrendorf si myslí, že se jedná o vynálezy globalizujícího se světa, nikoli o občanské nároky (Dahrendorf 2007, s. 36-37).

Nároky na sebeurčení uvnitř moderních států jsou dle Dahrendorfa vedlejším produktem globalizace. Sebeurčení má být rozvíjeno v souladu s demokratickým vývojem. Globalizace však podpořila vznik nových území na základě moderních mocenských nároků. Nově vzniklá uskupení tak často odporují historickým právům. Procesu tvorby těchto novotvarů se ujali amatérští historici s politickými ambicemi. Na příkladu nezávislého Baskicka je vidět jaké konflikty zde vyvstaly. Do politického klání vstoupilo i násilí. Důkaz o iracionalitě těchto pokusů o umělé sebeurčení je tak na světě v podobě teroristických útoků. Těmito aktivitami se mobilizují lidé poškozování modernitou (Dahrendorf 2007, s. 37).

Konflikty vznikají z příčiny globalizace a následkem je rozklad stávajících řádů. Nové se rodí v menších, tu větších porodních bolestech. Je třeba sledovat lokální hodnotové orientace a meliorovat extrémní tendence na sebeurčení. Není možné se obracet k vlastním, konkrétním společnostem zády s výmluvou na všemocnou globalizaci. K tomu dle Dahrendorfa z různých důvodů (finančních, mocenských) docházelo. Agresivní dynamika globalizace a zejména její migrační projevy vede některé státy na nebezpečnou půdu boje. Soupeří se zde pak o co největší homogenitu společenství. V tomto boji, či odporu je dle Dahrendorfa ukryto latentní nebezpečí vnitřní i vnější agrese. Snaha o extrémní homogenitu společnosti může skončit genocidou. Představitelné je také osvobození bratrů uvězněných v jiném státě. Příklady potvrzující nebezpečnost těchto tendencí existují v historii, takže je můžeme považovat za realizovatelné. Pro Dahrendorfa jsou takové tendence nepřijatelné, protože nesledují cíle politiky svobody. Těmi jsou co největší životní šance pro co největší počet lidí (Dahrendorf 2007, s. 37-40).

„Životní šance jsou v první řadě šance volby, opce. Vyžadují dvojitý nárok: nárok podílet se a nabídku činností a statků pro výběr. Lidé musí mít dovoleno volit a možnost volit“ (Dahrendorf 2007, s. 40). Nutností volby je její smysl. Šance volby by měly být nesené určitými hodnotovými představami, které nabízejí měřítko. Pokud se podle dojmu, že globalizace, nebo kdokoli jiný nás zbavil všech pout a závazků, dostaneme se do situace, ve které je vše možné. Ale jak se v takovém prostředí bude dávat orientovat? Obecná bezradnost z lhostejnosti voleb a obcí je nebezpečím pro společnost. Hrozí pak, že se člověk člověku stane vlkem (Dahrendorf 2007, s. 41).

Já vnímám tuto problematiku na úrovni států. Kde se vytratila naše porevoluční zcela jasná orientace směrem k NATO, potažmo USA. Den vstupu do NATO byl oslavován jako mezník, který nám zaručí bezpečnost před Ruskou Federací. Dnes na politické úrovni je snaha o prohlubování těchto partnerských vazeb mizivá. Jakýmsi paradoxem, který si nedovedu vysvětlit, nás spíše vyhledávají sami spojenci. Snad proto, aby nám svou aktivitou připomněli, kam patříme. Nejde o to, zda nás považují za strategicky umístěnou oblast, či něco jiného. Otázka zní, proč jsme my sami zapomněli na sebeurčení, které jsme si nedávno zvolili za jásotu davů. Myslím, že se zde projevuje fenomén všechno je možné (anything goes), který popisuje Dahrendorf. S tímto postojem jsou dle mého názoru spojená obrovská rizika. Evropa je obecně náchylná k polemikám o svém sebeurčení, ale lídři velkých států zatím, naštěstí, o svých základních politických orientacích nezačali pochybovat.

Množství a variace konfliktů, jež pramení z redefinice řádu, je svým způsobem nekonečné. Záleží jen na tom, které problémy se vyjeví, kdy a jestli vůbec budou rozpoznány. Proto Dahrendorf upíná své naděje k novým institucím. Ty by měly podporovat občanskou společnost. Občanská společnost⁹ by měla svým rozličným působením vytvářet a upevňovat ligatury.

⁹ „Občanská společnost je společností svobodných sdružení. Lidé se sjednocují kolem svých zájmů a preferencí“ (Dahrendorf 2007, s. 98).

3.3 Rozklad třídního konfliktu – a jeho individualizovaná podoba

Rozklad tříd, a tím pádem i konfliktů vyplývajících z třídního rozdělení společnosti, se uskutečnil proměnami v oblasti práce a vytváření kapitálu. Dahrendorf zastává názor, že kapitál a námezdní práce už nejsou navzájem neodlučitelně propojeny. Kapitál se nově rozmnožuje i bez práce většiny. Tím je vývojem překonána Marxova teze o svázanosti kapitálu a námezdní práce (Dahrendorf 2007, s. 57 a 61). Tato skutečnost má vliv na pojetí práce jako nutnosti, která patří k našim životům. Zaniká tak jeden z hlavních předpokladů formování tříd. Tím je sdružování námezdních v třídu o sobě, v rámci nutnosti zabezpečovat své životní osudy prací. Rozpadají se tak stará konfliktní schémata majitelé proti námezdním pracujícím nebo, jak tento problém podle Znebejánka rozvinul Dahrendorf v *Class and Class Conflict in Industrial Society*, schémata dominance a podřízení u manažerů a zaměstnanců, tedy koncept autority (Znebejánek 2007).

Tento proces je možné pojmenovat *ubývání práce*. Tím, že se práce nedostává a lidé musí bojovat o možnost vstoupit do pracovního procesu, se práce podle Dahrendorfa stává tématem sociální kontroly (Dahrendorf 2007, s. 52).

Námezdní práce již není výsadou homogenní masy. Přístup k ní je složitější a procesy přijímání diferencovanější. Změna na tomto poli tak vede k individualizaci životů pracovníků. Pracovníci nyní nebojují pouze o práci, ale snaží se zvýšit své životní šance¹⁰ přístupem k zaopatření a oprávnění. Dahrendorf vidí v současném vývoji konec společnosti práce. Chce tím říci, že asi zaniká společnost strukturovaná způsobem a množstvím práce. Současně s tím ztrácí práce svou sílu ke strukturování individuálního života. Tedy ztrácí-li se schopnost práce strukturovat individuální život, protože jí ubývá a mění se její způsob, ubývá také velikost agregátu lidí, jež sdílejí podobný biografický osud v rámci pracovního procesu. Mizí tedy třídní vědomí (Dahrendorf 2007, s. 56).

¹⁰ „Životní šance jsou produktem oprávnění a zaopatření“ (Dahrendorf 1991, s. 54).

3.3.1 Změna forem tvorby kapitálu – informační a fyzická práce

Proces produkce kapitálu má za následek rozpad tříd. Produkce kapitálu již nevytváří dostatečně silné vazby na to, aby se při jeho tvorbě mohla rozvinout třída. Myšlenka nerozlučné sounáležitosti kapitálu a práce doprovází dle Dahrendorfa všechny teorie kapitalismu od A. Smithe a K. Marxe až po J. M. Keynese. V současné situaci přestává platit jeden předpoklad, který obsahuje, tedy že práce musí být produktivní, resp. fyzická práce (Dahrendorf 2007, s. 62).

Dostávám se tak k novodobému dělení pracovní náplně, které je příznačné pro informační společnost. Tato skutečnost podporuje dezintegrační tendence příslušníků tříd. V zásadě je možné práci dělit na produkující kapitál a plnící společenské potřeby. Neproduktivní práce je označovaná jako *high-touch* či dotyková práce. Její hodnota spočívá v sociálním užitku, službách zabezpečujících odvoz odpadků, látání děr na silnicích, nebo rozvozu pečiva. V podstatě se jedná o neatraktivní a špatně placené pracovní pozice určené pro méně kvalifikované zaměstnance. Tyto pozice zajišťují chod společnosti, ne však reprodukci kapitálu. Ten se tvoří ve sféře *high-tech* ekonomiky pomocí rozvinutých technologií informačního světa (Dahrendorf 2007, s. 60-62).

Uvedu Dahrendorfův příklad k ilustraci odtržení produkce kapitálu od fyzické práce. Dahrendorf uvádí, že produktivita technizované produkce spotřebních statků má tendenci se stupňovat do krajnosti. Ovšem produktivita práce a její měření bylo vždy spojeno s měřením lidského výkonu (Dahrendorf 2007, s. 56). Tedy ono Marxem zmiňované osvobození se od bídy a nouze prostřednictvím zdokonalení výrobních prostředků sice nastává, ale ve prospěch obchodníků s kapitálem.

High-tech a *high-touch* pojetí ekonomiky prostupuje do všech jejích oblastí. Naděje, slibující zaměstnanost lidem z průmyslové výroby v sektoru služeb, neposkytuje nakonec lepší vyhlídky. Jedná se opět o zaměstnance s nízkou kvalifikací v oblasti informačních technologií, a tak jejich místo bude v málo výdělečném podpůrném sektoru služeb. Naproti tomu banky, pojišťovnictví a designe služeb jsou schopny produkovat kapitál a řadí se

tak mezi *high-tech*. Služby osobní péče, rozvozu a sběru jsou schopny obohatit pouze jednotlivce a jejich finanční potenciál je zanedbatelný. Patří také z důvodu fyzické manipulace s věcmi do *high-touch* čili dotykové ekonomiky (Dahrendorf 2007, s. 60-62).

Jestliže staré formy zaměstnávání ubývají a lidé volí nové způsoby zaměstnaneckých poměrů, popřípadě se přelévají do sektoru služeb, podporuje se tím opět proces individualizace a rozklad tříd. Třídní prostředí mizí pod tlakem strukturálních podmínek. Práce se diverzifikuje ve všech formách. Příklad průmyslových lokalit, kde sdílela podobný biografický osud masa lidí spjatá také geografickým umístěním, čím dál méně koresponduje s realitou. Dahrendorf současně upozorňuje na možnost, že zrušení společnosti práce bylo jen přechodnou nadějí. A dále, že v dějinách neexistuje žádný nutný pokrok (Dahrendorf 2007, s. 70).

3.3.2 Individualizace konfliktu a sociálně vyloučení

Dahrendorf ve svých analýzách proměny třídního konfliktu v jeho individualizovanou formu zaměřuje pozornost na obyvatele, pro něž je typické tzv. *sociální vyloučení*. Někteří sociologové, Dahrendorf uvádí příklad W. J. Wilsona, který je autorem pojmu *underclass*, zastávali v počátcích modernizace názor, že se zde formuje nová třída. Ta měla být založena na určitých parametrech měření chudoby, její míra byla v zemích OECD odhadována mezi 5 a 10 %. Od termínu *underclass* se nakonec ustoupilo, protože nesplňoval požadavky na definici třídy. Základní nedostatek se jeví v tom, že nejde o potenciálně organizovanou sociální sílu, ale o množinu bez jasného tvaru. Proto začal být používán pojem *truly disadvantaged* a následně *sociální vyloučení* (Dahrendorf 2007, s. 79).

Došlo tak k terminologickému uchopení jevu, který se označuje jako *individualizace konfliktu*. Sociálně znevýhodnění jsou od sebe separováni hlavně svou letargií a také změnami v oblasti práce. Jejich strategie, jak se dostat ke zdrojům společnosti, jsou proto individualizované. Dahrendorf píše, že sociálně vyloučení jsou spíše apatičtí, než aktivní. Svou situaci prožívají jako individuální osud; příslušníci klasické třídy naopak prožívají

svůj osud jako osud třídní a třídní příslušnost je součástí rodinného a pracovního prostředí, do kterého se vrůstá a dochází v něm k socializaci, tedy procesu sdílení hodnot třídy, kterému se dá uniknout jen individuálně, nap. výhrou v loterii nebo loupeží (Dahrendorf 2007, s. 80).

Proto by také podle Dahrendorfa společnost měla vidět existenci sociálně vyloučených jako problém. Protože je-li jich až 10 %, společnost tím přichází o 10 % svých potenciálních šancí. V tom mi je Dahrendorf sympatický, protože si uvědomuje a prosazuje myšlenku, že fungující společnost je společností, na které má naprostá většina členů svůj osobní zájem. Myslím si, že Dahrendorfovým cílem je zabránit strukturálně zapříčiněným patologickým jevům. Chce toho dosáhnout prostřednictvím bohaté občanské společnosti, která pomůže vybudovat zákonodárství, které bude v těsném sepětí s realitou.

Dahrendorf ještě dodává další důvod, proč sociálně znevýhodnění nejsou sociální třídou. Chybí jim návrh řešení, naděje na úspěch. Ve své letargii čekají na svého druhu boží intervenci, jak píše Dahrendorf. Nevedou třídní boj za dosažení cílů, v jehož rámci by byli zocelováni v užívání repertoárů vyjednávání. Dělnické hnutí bylo ve svém boji úspěšné; z čtyřiašedesátihodinového pracovního týdne se stal osmatřicetihodinový (Dahrendorf 2007, s. 80-81). Ovšem to, že práce ubývá, jak jsem se již zmínil, není prohrou dělnického hnutí. Je to výsledek technického pokroku a automatizace výroby. Některá práva vydobytá dělnickým hnutím se proto v současnosti jeví jako přežitky.

3.4 Nové konflikty

Nové konflikty se podle Dahrendorfa rekrutují z dvou hlavních oblastí, v nichž, řečeno s R. K. Mertonem, dochází k frustracím. Společnými příčinami jsou globalizace a změny v oblasti práce. První oblastí tvorby konfliktu a jeho individualizovaného řešení je nedostatečné sebeurčení v rámci globalizovaného světa. Jeho projevem může být terorismus, národní nebo lokální nacionalismus a separatistická uskupení. Druhá oblast je spojena s nerovným přístupem k šancím, tedy k oprávněním a zaopatřením.

Týká se především jednotlivých biografií obyvatelů. V obou oblastech došlo, můžu-li to tak napsat, k určité rezignaci na kolektivní řešení. Z toho je možné usuzovat na rozpad třídních bojů, tak jak je známe z 60. let. Nespokojené skupiny obyvatel volí následkem změny strukturálních podmínek jiný repertoár prosazování svých zájmů.

Beck má tendenci se ve svém pojetí postindustriální společnosti vyhýbat i takovým termínům jako vrstva. Pro něj je, nebo v nejbližší budoucnosti bude, společnost úplně individualizovaná. V rámci globalizace bude také demokratická z pohledu distribuce rizik. Dahrendorf však stále identifikuje tři (latentní) hierarchicky uspořádané vrstvy. Za prvé, vítězové globalizace. Za druhé, podpůrné týmy vítězů globalizace a za třetí, sociálně vyloučení. Vrstvy se liší v možnostech participace na společenských zdrojích a v přístupech k zaopatření a oprávnění, jimiž disponují.

Jednou z forem individualizovaného konfliktu je zločin. „Ochabující společnost práce nechává přede dveřmi mnohé, zejména mladé muže; ti v žádném případě nenaleznou činnost, která by pro ně měla smysl... Také zločin je formou individualizace sociálních konfliktů“ (Dahrendorf 2007, s. 86). Zločin se projevuje v různě závažných formách a podobách. Od krádeží v obchodech, přes pouliční gangy, až po narkomafie. Ani jedna forma zločinu však nemá organizační strukturu jasně zaměřenou na konkrétní hlavní cíl sdílený všemi jeho účastníky. Zisk peněz a zboží je cílem krátkodobým, sloužícím k uspokojení aktuálních potřeb. Teroristé jsou také poměrně izolovaní a v rámci světa bojují za rozdílné cíle. Někdy dochází k jejich spojenectvím, ale na časově omezenou dobu, např. ve výcvikových táborech apod. (Dahrendorf 2007, s. 81-87).

3.4.1 Životní šance

Zobecněný popis individualizace konfliktu najdeme v Dahrendorfově konceptu životních šancí. Začátek Dahrendorfova uvažování je spojen s revolucemi přinášející nová práva. Průmyslová revoluce byla nejvíce revolucí zaopatření, ve smyslu nárůstu bohatství

národů. Francouzská revoluce byla revolucí oprávnění, protože stanovila nová práva člověka a občana (Dahrendorf 1991, s. 49).

Dahrendorf definoval životní šance prostřednictvím dvou prvků, které jsou kvalitativně rozdílné. Zároveň jsou historicky spjaté složitým způsobem. Těmito prvky jsou opce a ligatury. Opce jsou možnosti volby, které lidé objevují. Ligatury jsou kulturní vazby, souřadnice, dávající volbám smysl (Dahrendorf 1991, s. 54). Vazby chápu jako suvenýry vědění a kontaktů, které jsme si přinesli z celé naší cesty života a ty nás určují ve volbách. Dahrendorf říká, že vazby jsou komplikovaným výrazem. Označuje je jako hluboká pouta, která pomáhají lidem hledat opory v životech. Píše, že mají mnoho společného s rodinou, lokalitou a náboženstvím a další jiné souvislosti hluboké kultury (Dahrendorf 1991, s. 54).

Znebejánek píše, že se Dahrendorf při své analýze moderního sociálního konfliktu zaměřil výhradně na druhou část životních šancí; na možnosti (opce). Životní šance jsou možnostmi ze dvou hledisek. Ze strany oprávnění a zaopatření (Znebejánek 2007, s. 278).

Dahrendorf píše, že v určitém smyslu jsou životní šance volbou z hlediska oprávnění a také zaopatření. Oprávnění dávají přístup, a tím poskytují i příležitost k volbě. Takovým oprávněním může být univerzitní titul, garantovaný příjem (z pohledu prostředku k volbě). Zaopatření je také součástí volby. Jestliže chceme volit, zaopatření musí být k dispozici. Pod zaopatřením si představme zboží, služby a další potřebné věci, které musí být k dispozici (Dahrendorf 1991, s. 55). Konflikty vznikají z nerovnoměrného rozdělení životních šancí. Což znamená z nedostatku (nemožnosti volit) oprávnění, zaopatření a také z nedostatečně pevných vazeb.

Definujme na základě příkladů oprávnění a zaopatření. *Oprávnění* jsou sociálně definované prostředky k přístupu, někdo je nazývá vstupenkami. Mají normativní charakter, jsou tedy stabilní. Obsahují ústavně zaručená základní práva, která souvisí s příslušností ke společnosti. Spadá sem i přístup k trhům a tedy možnost si vydělat. Oprávnění v podobě

vstupenek, upozorňuje Dahrendorf, musí být kompletní. Nejde mít poloviční přístup. Pro ty, co vstupenky nemají, zůstávají dveře zavřené. V dnešní společnosti existuje oprávnění i na vzdělání (Dahrendorf 1991, s. 46-48).

Ale zde se můžeme přesvědčit, jak komplikované jsou vztahy mezi oprávněními a zaopatřeními, resp. jak se tyto pojmy prolínají. Z napětí mezi nimi vznikají konflikty. Nárok na studium je typickým příkladem, jak může vypadat falešné oprávnění. Jako příslušník vrstvy sociálně znevýhodněných, nebo i běžných (platově) průměrných zaměstnanců, máte volné místo ve vzdělávacím systému. Problém je, že je toto místo definováno možností platit školné, nebo vydržovat dítě na studiích. Rozevírají se tak nůžky mezi jednou a druhou střední školou, přitom všechny jsou střední. O vysokých školách elitního typu v zahraničí ani nemluvě. Vznikají zde v obrovské míře sociální vazby ovlivňující budoucí život jejich absolventů. I v rámci vzdělání dochází k statkové reprodukci. Příčinou jsou nerovnoměrně rozložené prvky zaopatření v populaci. Prvek oprávnění je zde přítomen pro všechny, ale již ne všichni jsou natolik zaopatřeni, aby ho mohli využít. Tak lze také vyjádřit konflikt v informační společnosti a zdůraznit při tom důležitost stejné dostupnosti jak zaopatření tak oprávnění.

O *zaopatření* bylo mnohé naznačeno. Je možné je definovat jako věci, služby atd. sloužící k zaopatření. Jejich vlastností je, že se mění přinejmenším ve dvou ohledech. Ve kvalitě, a množství či různorodosti (Dahrendorf 1991, s. 48-49).

Znebejánek píše, že určení hranic a přesných definic obou pojmů je obtížné, ale Dahrendorf má za to, že jedno od druhého od sebe nejde oddělovat. Individualizace konfliktu a tedy i rozpad tříd spočívají v oddělování lidí bariérami oprávnění různých stupňů (Znebejánek 2007, s. 278-279).

3.5 Individualizovaná nerovnost a rozpad tříd

Zatímco v rané industriální a industriální společnosti byly známy konflikty orientované na kvantitu zdrojů, ve vyspělé industriální společnosti nastal odklon od těchto potřeb. Díky vzestupu techniky ubylo práce a

sociální stát zabezpečil existenci nezaměstnaným. Jejich starostí je, jak se dostat ke společenským zdrojům, k tomu využívají individualizovaných strategií a netendují již k organizaci. Také vrstva globálních vítězů, těch co se dokázali zorientovat v nově se formující informační společnosti, která přelévá kapitál a tím ho množí, se nemobilizuje. Nemá k tomu důvod. Naopak hledá možnost, jak se zakotvit, vybudovat si pocit sounáležitosti v rámci určité lokality. I globálové chtějí mít čas sami na sebe a přitom někam patřit.

Podle Znebejánka vrstva poražených na poli globalizačního klání řeší problém s reálnou validitou svých vstupenek a dostupnosti zaopatření. Její příslušníci jsou od sebe oddělováni bariérami různých stupňů. Probíhá také konflikt na kvantitativní úrovni z hlediska počtu příležitostí (Znebejánek 2007, s. 279).

Dle mého názoru identifikoval Dahrendorf změnu v strukturálních podmínkách dostatečně na to, abych se rozhodl považovat koncept tříd v Marxovském smyslu za spíše neplatný. Dnešní způsoby reprodukce kapitálu a na to navázaná změna, tedy signalizovaný odklon od společnosti práce, mají na rozpad tříd určující vliv. Další vlivy směrem k individualizaci spatřuji v přístupu ke globálním informačním sítím. Ty umožňují jejich uživatelům výběr informací dle vlastního uvážení a pomínu-li některé placené služby, je zde většina věcí zdarma. Tak a mnoha jinými způsoby dochází k rozpadu třídní hierarchie společnosti, ovšem Dahrendorf je opatrný v předpovědích možného vývoje.

4 Srovnání přístupů a vyvození závěrů ohledně teoretické relevance konceptu sociálních tříd v současné moderní společnosti¹¹

Jak Beck tak Dahrendorf jsou Marxovými pokračovateli a nijak se tím netají. Používají jeho základů, to znamená popis kapitalistického způsobu výroby a třídní členění společnosti pro své analýzy. Ty vycházejí již v daleko větší míře než u Marxe z empirie a dalo by se říci i více rozvinutých sociologických metod a technik sběru dat. Marx je oběma sociologům významným zdrojem také v tom, kam by měla společnost směřovat. Kdo by měl být jejím prioritním hybatelem a z čeho plynou práva a postavení lidí.

Jedna z hlavních inspiračních linií pocházejících od Marxe se týká globalizace. Marx předpokládal, že tendence kapitalistického způsobu výroby, jejímž hlavním cílem je množení kapitálu, povede ke sdružování výrobců v rámci celého světa. Protože to umožní přístup k novým zdrojům. Beck rozvinul myšlenku globalizace a obohatil ji prioritně o rizika spojená s výrobním na směnu orientovaným systémem. Dahrendorf zavedl teorém o informační společnosti a problémech souvisejících s nerovnoměrným přístupem a schopnostmi informace užívat.

Je zjevné, že globalizace, jako produkt kapitalistického výrobního způsobu orientovaného na směnu, proměnila společenské vazby. Dahrendorf i Beck se shodují, že proměna společenských vazeb s sebou nese zvýšené nároky na individuální orientaci v komplexních společnostech moderně industriálních. Oba jsou zajedno, že globalizace se svým dynamickým a kolonizačním, ale také informačním potenciálem přináší rizika a zasahuje do stávajících odvětví práce. Mění strukturu zaměstnanosti, dobu zaměstnání a formy zaměstnávání. Pokud si uvědomíme, že podniky a práce obecně byly hlavními architekty třídní situace, pak globalizace změnila i třídní situaci. Beck je zastáncem konceptu

¹¹ V této kapitole jsem použil následující literaturu, která je uvedena v seznamu literatury: (Marx 1950), (Marx 1980), (Marx, rok vydání neuveden), (Beck 2004), (Dahrendorf 2007), (Dahrendorf 1991).

úplného rozbití společnosti na individua, řešící problémy v rámci své biografie individuálně. Dahrendorf identifikuje ještě tři společenské vrstvy, protože užívá nová kritéria k popisu druhů práce. Informační práce a fyzická práce tvoří dvě společenské vrstvy a ne-práce tvoří třetí vrstvu sociálně vyloučených.

4.1 Krize kapitalismu¹²

Marx přišel s tím, že kapitalistický výrobní způsob má v sobě zakódován ambivalentní algoritmus. Ten jednak narušil staré feudální vazby, aby následně zachoval třídní dělení společnosti ve zjednodušené podobě. Za druhé svou logikou produkce a přístupu k využívání námezdní práce, vytváří kapitalistický způsob výroby uvnitř sebe sama destrukční sílu. Tento hluboký rozpor obsažený v kapitalistickém výrobním systému označujeme jako *antagonismus*. Antagonismus není jen běžnou dysfunkcí. Dle Marxe je neodstranitelný, protože je imanentní. Je vlastní sobě samému, plyne ze sebe samého. Terminologií sociálních konfliktologů řečeno: nejedná se o parciální konflikt, ale o strukturální konflikt. Takové konflikty se velmi složitě odstraňují, a proto Marx dospěl k závěru o nutné krizi kapitalismu.

Beck i Dahrendorf skutečně drží spíše negativní tón při hodnocení dopadu kapitalismu na dnešní společnost. Beck si myslí, že nás mohou nezamýšlené důsledky produkované aplikovanou vědou zničit ze zdravotního, environmentálního a ekologického hlediska. Dahrendorf se obává příliš dynamického rozpadu vazeb na všech úrovních společenské

¹² Podle Hausera Marx přichází s velmi zajímavým zpracováním pokračujícího trendu vědecké aplikace ve výrobě. Díky aplikovaným poznatkům vědy klesá množství bezprostředně vynaložené práce a tím se zmenšuje i třída manuálně pracujících. Dělník se stává regulátorem výrobního procesu. Jde o proces automatizace, kdy se začíná projevovat nárůst potřeby po specializaci pracovní síly. Automatizace dohnaná do krajnosti potřebuje obecné lidské vědění, které se tak stane novou produkční silou (Hauser 2007, s. 65). Dahrendorf tuto skupinu nazývá meritokracie, jedná se odborníky, kteří disponují informacemi opravňující je řídit kapitál, i když ho nevlastní. Automatizace vedla po linii naznačené výše až ke vzniku pokročilé formy produkce, která vytváří kooperativní formu pracovního procesu a tím získává kapitalistická formace globální charakter. Podle Hausera ale Marx zastává názor, že specializací práce spojené s učením a růstem kapitálu finančního na úkor produktivního se dostaví krize kapitalismu (Hauser 2007, s.65).

organizace a schopnosti některých predisponovaných lidí zabrat nerovnoměrně dostupné zdroje.

Právě z postojů vůči kapitalismu v dílech Dahrendorfa i Becka docházím k závěru, že oba pojmají podezření, že se kapitalismus do krize dostává. Dostává se do krize díky instrumentální racionalitě. Užíváním vědy zaměřené na maximalizaci výroby, nikoli komplexitu dopadů výroby naráží kapitalismus na své meze. Zejména v oblasti získávání zdrojů a environmentální kapacity planety. Končí tím nejspíše předpoklady nekonečného ekonomického růstu.

4.2 Ambivalence – dvojakost změn

Pro pohled na společenské změny ve výkladech Becka a Dahrendorfa je typická jejich dvojakost.

Beck zdůrazňuje dvojitvornost rizik, protože nejsou jen ohrožením, ale i tržními šancemi. Je tomu tak až to té míry, kdy rizika ohroží společnost fatálním způsobem. Pak budou demokratická, prostoupí napříč společenským členěním. Zatím jsou však rizika distribuována tak, že kopírují rozvrstvení společnosti. Ti dole jsou zatíženi nejvíce, ti nahoře nejméně. V tomto smyslu rozvrstvení společnosti platí. Ovšem váha rizik vytvořených nezamýšlenými důsledky je pro Becka univerzálnější hrozbou natolik, aby se jí v budoucnu mohl kdokoli vyhnout. Zatím je to částečně možné, ale náklady na únik před riziky jsou velké. Jestliže navíc víme, že znečištění vzduchu a vody na jednom místě se díky koloběhu těchto látek přičte k celkovému znečištění, pak je únik opravdu nemožný.

Dahrendorf si myslí, že pro globalizaci je dvojakost přímo příznačná. Globalizace je zároveň vyjádřením snahy průmyslu kolonizovat nová území, zbavovat se vazeb vybudovaných ke konkrétním místům a touhy obyvatel po sebeurčení. Globalizace přináší tlak na mobilitu celých podniků a odvětví, ale lidé mají potřebu sounáležitosti ke konkrétním místům. Skupina lidí, která se naučila využívat nové prostředky v oblasti komunikace a zpracovávání informací, z globalizace těží. Lidé, kteří nezachytili vývoj v dostatečně rychlém tempu, se stávají poraženými.

U Becka dominuje důraz na dvojakost rizik, u Dahrendorfa na dvojakost možností. Marx vyjadřoval dvojakost prostřednictvím působení kapitalistického výrobního způsobu na homogenizaci tříd. Kapitalistický systém třídy z počátku vytváří, do té doby než se začne projevovat autodestrukční kód, obsažený v základní konfiguraci kapitalismu. Třídy měly zaniknout následkem revoluce, k níž společnost dovedl kapitalistický způsob výroby.

4.3 Práce – lakmusový papírek společenské změny

Práce jako získávání zdrojů potřebných k existenci je jádrem historického materialismu. Marx říká, že práce je natolik důležitou činností, že má zásadní vliv na naše vnímání světa a stojí za rozvojem lidského druhu. Díky zdokonalování metod a technik práce bylo lidstvo schopné naakumulovat materiální zdroje až do té míry, že došlo k expanzi kapitálu a odebírání výrobních prostředků. Práce také dynamizovala a stimulovala náš mozek a celou lidskou konstituci. Proto Marx přišel s tezí: bytí determinuje vědomí. Jsme to, co žijeme.

Marxovi pokračovatelé ponechávají práci v centru svých analýz. Beck vytváří poměrně rozsáhlou větev na téma riziko způsobené nástupem aplikované vědy do výrobních prostředků. Tato větev vyrůstá ze stejného stromu, který zasadil Marx. Předpokládá také koncentraci výrobních prostředků. Dahrendorf se drží tématu práce daleko více. Říká, že práci v současné informační společnosti je možno dělit na dotykovou a práci s informacemi. Práce s informacemi dává svým vykonavatelům větší životní šance. Práce dotyková přináší výrazně nižší možnost vzestupné sociální mobility. Pracující z jednotlivých typů prací ale nejde členit do tříd. Nachází se sice na opačných koncích společenské hierarchie, ale nenalzáme u nich potřebné prvky homogenity.

4.3.1 Příčiny rozkladu tříd

Dahrendorf má za to, že rozklad tříd a třídních konfliktů jde na vrub změnám v oblasti práce a vytváření kapitálu. Práce začíná ubývat a plná

zaměstnanost se stává pouhým snem. Nyní nastává podle Dahrendorfa období boje za oprávnění vstoupit na pracovní trh. V tom se do značné míry shoduje s Beckem. Třídy se začaly rozbíjet díky složitějšímu přístupu a větší diferenciaci v procesu přijímání. Předpoklad existence tříd v industriální společnosti byl založen na svázanosti kapitálu a práce. Marx si uvědomoval, že když chce kapitál růst, musí být množen prostřednictvím námezdní práce. Ta vytvoří nadhodnotu. Jednalo se o základní předpoklad množení kapitálu. Tím že se výroba koncentrovala do průmyslových čtvrtí a oblastí, vytvářela masu lidí – námezdních – soustředěných v rámci geografické oblasti a způsobu života. Pokud ale kapitál díky vědecko-technickému pokroku zefektivnil výrobní prostředky, muselo dojít nejprve ke změnám v charakteru práce a později i k omezení kvantity námezdní práce.

V moderní industriální společnosti došlo ke zrušení svazku mezi tvorbou kapitálu a námezdní prací. Kapitál nyní nepotřebuje ke svému množení masovou námezdní práci. Stalo se tak díky vědecko-technickému pokroku a následnému plnému propuknutí globalizace. Informační technologie umožnily posílat kapitál do míst, kde je ho potřeba. Výrobu obstarávají polo-automatizované a plně-automatizované stroje. Úloha dělníka ve výrobním procesu doznala tímto velkých změn. Kvantitativní změny vedly k ubývání práce. Kvalitativní změny podtrhují rozdíly v informovanosti a vzdělanosti zaměstnanců. Třídy přestaly být homogenní.

Beckův model rozpadu tříd je založen jednak na demokratizační tendenci rizik a také na eskalátorovém efektu. V tom druhém případě šlo o přímou souvislost mezi rozšířeností práce, výší mezd a sociálními právy. Eskalátorový efekt se odehrál ještě před oddělením kapitálu od námezdní práce. Ale má přímou souvislost s koncentrací výrobních prostředků a kapitálu. Já zasazuji jeho postavení na vývojové ose modernity, z děl Dahrendorfa a Becka, do zlaté doby střední industriální modernity. Období bylo charakteristické rozvinutou automatizací výroby, nikoliv běžným využitím umělé inteligence. Dělníci tak museli strojům připravovat polotovary, dočist'ovat výrobky a sledovat proces výroby. Hlavním rysem je potřeba velkého množství pracujících. Ti byli následkem rané

industrializace k dispozici. Co víc? Začali si žít nad poměry ve srovnání se svými předchůdci z 30. let 20. století. Stalo se tak, že existující třídy z dob industriálu, které byly nuceny bojovat po zbavení svých výrobních prostředků o existenci ve velkých provozech, začaly zvyšovat svou životní úroveň. Beck přesně popisuje, co si mohl dovolit dělník v 50. letech a jak se to lišilo od situace od roku 1980, ani nemluvě o konci 19. století. Ještě nikdy jsme si nežili tak dobře, říkali si dělníci.

Eskalátorový efekt má jednu vlastnost, kterou opět nacházíme primárně popsanou v Marxově *Námezdní práci a kapitálu* a sice; když námezdní vytvoří nadhodnotu a buržoa vytvořené zboží vyšší hodnoty prodá, pak dosáhne zisku. Vydělá i v případě, že námezdnímu zvedne mzdu. Nikdy mu ji nezvedne tak, aby nic nevydělal. Proto buržoa vždy vyhrává. Když si bude moci námezdní koupit ze svého platu dům, jeho zaměstnavatel si bude moci koupit hrad. Protože sebral několika námezdním část jejich práce a proměnil ji ve svůj zisk. A eskalátorový efekt? Představme si ho jako principiálně stejný, s tím, že se týká celé dělnické třídy. Zejména materiální úroveň se posouvala směrem nahoru. Jaké se dostavily následky? Zmizely existenční starosti, práce byla dostupná. V tomto období probíhal opak Dahrendorfova ubývání práce, práce bylo dost pro všechny.

Lidé chodili do velkých továren, se kterými byl spojen jejich život. Peugeot ve Francii nabízel k nástupu do jedné z jeho velkých továren osobní byt a za tím účelem vybudoval novou obytnou zónu. Práce v továrnách nebyla kreativní, ale byla natolik dobře placená, aby si zaměstnanci mohli dovolit byt, auto a někteří i víkendový domek. Vše fungovalo dobře a na základě situace v komunistických zemích začínalo být jasné, že selhává Marxova prognóza vývoje kapitalismu. Žádné dělnické bouře se na západě neodehrávaly. Dělníci si žili dobře a neměli důvod k revoltě. Vztahy sociální nerovnosti zůstaly zachovány, to mohl být jeden z mála použitelných argumentů pro komunistický režim. Akcionáři podniků a další vlastníci byli sice pohádkově bohatí, ale dělníci již netřeli bídu s nouzí. Zde je počátek rozpadu tříd a individualizace.

Neopomenutelným aspektem odumírání třídního boje byla vítězství dělnického hnutí. To vybojovávalo od dob Marxových obecné pracovní podmínky dělníků. Dělnické hnutí hrálo úlohu Francouzské revoluce uvnitř továren. Zajistilo totiž dělníkům některá základní práva. Právní zakotvení zdravotního pojištění, nebo důchodového spoření a hlavně zkracování pracovní doby dodaly dělníkům potřebný a dostatečný klid. Začala se tak postupně vytrácet potřeba sdruženého vyjednávání podmínek, přestal existovat společný a hlavní cíl. Začaly existovat cíle soukromé, individuální zaměřené na nově vzniklou konzumní kulturu. Pokud se zaměstnanci cítili kráceni na svých právech, nebylo zapotřebí stavět barikády nebo vyrábět transparenty. Svých práv se mohli domoci právní cestou, formou individuálního vymáhání.

Dělníkům se mohlo zdát, že vše šlape jako hodinky. Ale existence základního kapitalistického zákona o akumulaci a množení kapitálu brzy požádá o slovo. Kapitál se začne oddělovat od práce, protože práce jej nemnoží dostatečně rychle anebo zvedá náklady na výrobu. Tím začíná zvonit hrana plné zaměstnanosti.

4.4 Individualizace

Beck i Dahrendorf zaznamenávají postupnou individualizaci v rámci rozkladu třídní situace. Dahrendorf si, co se týká příčin, všímá hlavně fenoménu ubývání práce a jeho vlivu na fyzické oddělování dělníků. Beck klade důraz na individualizační schopnosti eskalátorového efektu, tedy zvýšení životní úrovně a nástupu konzumu.

Obě pojetí jsou komplementární, i když se od sebe liší. Dahrendorf je pravověrnějším marxistou v tom smyslu, že za prioritní příčinu individualizace lidí považuje změny ve struktuře výrobních vztahů. Beck zastává názor, že k individualizovanému jednání dospěli lidé sami, když jim bylo nabídnuto potěšení konzumu. Na čem se oba shodnou, je fakt dynamizace průmyslové výroby. Komplementarita jejich poznatků je nesporná. Použijeme-li Dahrendorfova a Beckova východiska pro porozumění procesu modernizace společnosti současně, budeme mít

komplexnější přehled o proměnách struktury i následcích tohoto pro malé agregáty lidí. Nedá se ale přesně říci, kterou oblast kdo popisuje primárně. Obě analýzy společenské situace moderní industriální společnosti se vyznačují svou dvojakostí. Jejich dosah se týká jak makrostruktury, tak konkrétní biografie.

Pro Becka jsou lidé individualizováni současně v rámci zvyšující se komplexity společnosti. To vše při zachování sociální nerovnosti. Existuje zde ještě fenomén rizika, které do značné míry kopíruje sociální postavení ve společnosti. Riziko nutí jedince také k tomu, aby se s ním individuálně vyrovnávali. Zároveň však dosahuje globálního charakteru a působí na všechny obyvatele Země. To je jistě prvek mikrosociologický, ovšem s důsledky zasahujícími individualizované jedince. To znamená, že prostupuje i do mikrostruktury sociologické perspektivy a ovlivňuje tak zpětně celek.

Dahrendorf píše o ubývání práce a oddělení kapitálu od práce. Tento fenomén zasahuje celou společnost a promítá se i do formování společenské struktury. Individualizace je pro Dahrendorfa latentnější, je více ukryta ve struktuře, než v pocitech a tendencích jedinců. Všimá si a pojmenovává to, že společnost omezeného přístupu k práci začíná pozvolna udávat tvar společenské struktuře. Mluví do budoucna o neschopnosti práce strukturovat společnost. Rozbití velkých společenských celků přineslo podle něj individualizaci, ale ve smyslu řešení konfliktů. Zároveň upozorňuje, že tento trend není nezvratný. Při materiální nouzi mohou začít platit stejná pravidla formování tříd jako v industriální společnosti. Beck tato slova potvrzuje, když říká: rozklad tříd je vázán na určité rámcové podmínky, ohrožení těchto podmínek může zrušit rozklad tříd.

Beck přichází s tezí o individualizačním působení vzdělání. Kdy vzdělání stimuluje osobnost směrem k výkonu, který musí podat. Protože jsou závěrečné testy a vstupní testy záležitostí samostatného úsudku a přípravy, má i vzdělání podíl na individualizaci. Předpokladem možnosti masovějšího vzdělávání je uvolnění z nutnosti práce, alespoň po určitou dobu. Díky eskalátorovému efektu stoupá počet lidí, kteří mohou odložit své

aktuální potřeby a věnovat se vzdělávání. V reakci na to se rozvíjí i školský sektor, zvláště večerní a dálkové formy vzdělání. Individualizace se také podporuje v rámci generační mobility, kdy děti méně vzdělaných rodičů dosahují v průměru vyšších kvalifikací než rodiče. Došlo tak ke zmasovění školství, to vysoké nevyjímaje. Dahrendorf ale upozorňuje, že v mnohých případech je možnost sociální mobility prostřednictvím vzdělání předem limitována, a to prostřednictvím pevných vstupních pravidel. Dochází tak spolu se zmasověním školství k jeho rozdělení. Rozdělení je na principu rozsáhlosti zaopatření a oprávnění v rámci určitého sociálního postavení.

Beck tvrdí, že prodloužením školního vzdělání byly vytlačeny tradiční orientace se svými životními styly a způsoby myšlení. Oblast sekundární socializace zabralo ve větší míře vzdělání a na své odběratele působilo tak, že relativizovalo jejich způsoby myšlení univerzalistickými podmínkami výuky.

4.4.1 Tvrdá individualizace

Kapitola se bude věnovat negativním dopadům individualizace na jedince. Dahrendorf i Beck si tohoto tématu všimají. Dahrendorf ale v tomto konceptuálním souboji vítězí, protože přichází z vše prostupujícím konceptem životních šancí. Beck rozvíjí teorém nové chudoby. Jak jsem psal dříve, oba přístupy, obě pozorování, mají pro mě důležitou roli v rámci pochopení dějů uvnitř moderní industriální společnosti, která je do velké míry zasažena informačním smogem.

Produktem individualizace jsou sociálně vyloučení. Dahrendorf mluví o individualizovaných strategiích zvyšování životních šancí. Úspěšné označuje za vítěze, středně úspěšné za podpůrné týmy absolutních vítězů a neúspěšní se stali sociálně vyloučenými. Sociálně vyloučení netvoří třídu, jak se dříve předpokládalo. Hlavním důvodem je rezignace na společné řešení, absence dominantního a dostatečně konkrétního cíle a naděje na úspěch legitimní cestou. Individualizované strategie jak zvýšit své životní šance, se vynořují ve formě loupeží, krádeží, nebo neaktivním způsobem, který představuje letargie a apatičnost. Ke konzervaci stavu přispíval i

poměrně široce otevřený sociální systém, který držel sociálně vyloučené pevně na svých místech. Nebyl dostatečně motivující. Sociálně vyloučení se tedy individualizovali, protože přišli o třídní vědomí, které sdíleli se špatně placenými a zdravotně zanedbanými dělníky klasického industriálu. Vypluli k hladině jako olej ve vodě. Již se nemohou přidat k velké společenské skupině a svézt se s ní jako černí pasažéři v jednom vlaku, který by je odvezl za lepšími příležitostmi a větší ochranou. Nyní jsou individualizováni. Spoléhají sami na sebe, nebo na svého druhu boží intervenci, jak píše Dahrendorf. Není, kdo by je zastupoval. Koncentrace sociálně vyloučených do gangů, band a zlých part není formováním třídního vědomí, protože cíle jsou krátkodobé a slouží spotřebě. Ovšem jistý potenciál zde existuje.

Pro Becka jsou nepříjemné a negativní dopady individualizace na lidi bez práce. Myslí si, že není třeba být přímo sociálně vyloučený, mít nedostatek prostředků, aby jedinec zažíval těžkou situaci. Příkládá důležitou úlohu sociálnímu tlaku a tendenci sociální kontroly identifikovat změny ve společenském statusu. Pokládá nezaměstnané za individualizované se všemi důsledky. Nezaměstnaní jsou se svými biografiemi rozděleni napříč skupinou nezaměstnaných. Nejedná se o skupinový problém, protože předchozí fáze roztrhaly původní skupinová pouta. Rozlet samostatnosti a emancipace se obrací proti nim. Často vnímají dopad strukturální změny, který vedl k jejich propuštění, jako osobní selhání, a tím u nich vznikají různé psychózy.

Beck považuje novou chudobu za produkt individualizace a destrukce vazeb. Pokud dostane zaměstnanec výpověď, je pravděpodobné, že s ním neodchází všichni pracující z podniku, ani z jeho výrobní haly. Ten den bylo v jednom státě propuštěno třeba i velké množství pracujících, ale bez kontaktu a vazeb na sebe. Pracující jsou, jak říká Dahrendorf, od sebe i místně odděleni. Tím hůře se pak jedinec vyrovnává se ztrátou svého příjmu a změnou sociálního statusu. Snaží se to maskovat a chce se dále podílet na konzumu, jako všichni kolem něho. Když na to nemá, je ochoten si i půjčit, nebo začít krást, jak nás poučil Dahrendorf. Nová chudoba je typická tím, že

jedinec zchudne z důvodu snahy o zachování dřívějšího statusu. Nejedná se o chudobu absolutní, sociální stát vytvořil dostatečně široké nárazníkové zóny, aby nezaměstnaný měl prostředky na svou existenci. Co ale nezaměstnaný dělat nemůže je, rozvíjet svou individualitu prostřednictvím konzumu, na což byl zvyklý. Bylo to jeho součástí a dá se říci, že se cítí být sociálně vyloučený do doby, než nabude prostředků na nákup konzumu. Individualizaci podporují i nové formy zaměstnávání; zde dochází ke shodě obou autorů. A navíc, jak dodává Dahrendorf, tyto nové formy zaměstnávání neodpovídají současnému sociálnímu systému, který pracuje na principech společnosti práce.

Rizika a nástrahy se vynořují také podle obou autorů v souvislosti s rozbitím tradičního modelu rodiny: otec živitel a matka s minimálním, nebo žádným příjmem. Individualizace pronikla i do rodiny prostřednictvím emancipace žen a jejich vstupu do oblasti trhu práce.

Podle obou myslitelů není řešením konzum ani apatie, ale uvědomění si své situace v rámci společenské hierarchie. Vědomí umožní vytvářet cíle a cíle vytvoří ideologii.

4.5 Rizika

Beck označuje moderní industriální společnost za rizikovou, protože ohrožení vedlejšími důsledky modernizace jsme všichni. Bez ohledu na to, kdo z nich těží a kdo je jen snáší. Mohlo by se zdát, že se ve společnosti začíná realizovat nový dělitel. Je tomu tak pouze dočasně. Tíha rizik spojených s nezamýšlenými důsledky dolehne i na vítěze globalizačního klání, řečeno s Dahrendorfem. Následky modernizace budou demokraticky rozdělovány, tvrdí Beck. Stane se a děje se tak proto, že jednak o všech rizicích, která nám hrozí, ještě nejsme informováni. Za druhé nejsme držiteli přístupu k distribučním kanálům rizik. Rizika byla a jsou začleněna do systému vztahů na Zemi. Mají tedy mnoho společného z ekologií. Beck tedy říká, že rovného demokratického postavení bylo dosaženo na úrovni rizika, ale na materiální úrovni tomu tak není. Hrozba postižení riziky devaluje třídní členění společnosti.

Beck také popisuje distribuci informací o rizicích. Existují zde instituce operující s věděním o rizicích. Média, věda, politika a další oblasti společnosti se podílí na vytváření, zpracovávání a distribuci informací o rizicích. Ani členění na tvůrce informací jejich distributory a příjemce není tím podstatným a dostatečným dělitelem společnosti, abychom mohli konstatovat nové třídní formy.

V oblasti vnímání rizik se oba autoři rozcházejí asi nejvíce, ale pouze v rovině obecnosti vnímání rizik. Dahrendorf se drží převážně analýzy dopadu rizik na třetí svět. Jsou zde používány zastaralé, levnější a na bohatém severu zakázané výrobní a těžařské technologie. Ty ale znečišťují životní prostředí stejně jako na severu. Koloběh látek v přírodě nezná geopolitické parcelování. Je demokratický. Tak můžeme říci, že v tématu dopadu rizik se Beck dívá dále do budoucnosti a Dahrendorf mu k tomu poskytuje argumenty, samozřejmě metaforicky řečeno. Oba také ohlásili neplatnost jedné z Marxových tezí. Dahrendorf: kapitál se oddělil od práce. Beck: vědomí determinuje bytí. Vědomí o rizicích nám dává možnost a šanci s nimi pracovat. Nechává nám prostor na reakci a korekci našeho bytí. Pro Becka jsou modernizační rizika tedy takovou hrozbou, že pokud bychom se jim dostatečně nevěnovali, zničily by nás. Tak může říci, že dnes je platná teze bytí determinovaném vědomím. Dle mého soudu platí nová Beckova i původní Marxova teze současně. Dahrendorfův předpoklad o oddělení práce a kapitálu bude ještě nabírat na síle.

Dahrendorfovo vnímání rizik se týká zrušení starých vazeb. Ptá se, je-li možné vybudovat za velice krátký časový úsek kvalitní a hluboké sociální vazby. A z pozorování vyvozuje, že mnoho států zasažených globalizací si s tím neví tak úplně rady. Na základě potřeby sounáležitosti dochází k dezinterpretacím vnitřní politické situace a následně ke zneužití resentimentu lokálními lidry s politickými ambicemi. Dahrendorfova pozice je spojena s odplyváním starého a překotným tvořením nového. Globalizace a individualizace osvobodily jedince od lokálních vazeb, ale podle Dahrendorfa leží osvobození a ohrožení těsně vedle sebe. Riziko je obsaženo v nutnosti redefinovat řád a zasadit jej do struktury ovlivněné

globalizací. Jestli nebudou výzvy k ustanovení nového řádu zachyceny včas a tvořeny v kontaktu s občanskou společností, hrozí možnost ztráty identifikace se společností. Takový stav může vést až k anomii. A lhostejnost ke společenským pravidlům je přinejmenším stejným rizikem jako ekologická krize nebo environmentální kolaps.

4.6 Konflikty

Systémová teorie společnosti říká, že systémy tendují k rovnováze. Společnosti se snaží zachovat si svou soudržnost a přitom jsou dynamické. Jedním z možných vysvětlení proč tomu tak je, může být konfliktologické pojetí dějin. Pojetí konfliktu, jako hybné síly společenské změny je velmi zajímavým pokusem o vysvětlení soudržnosti společnosti za neustálých vnitřních změn.

Marx přichází v *Komunistickém manifestu* s tezí o dějinách jako dějinách třídních bojů. Což lze interpretovat tak, že dějiny byly utvářeny konflikty. Z Dahrendorfova pojetí, například z nutnosti redefinice řádu, je patrné, že střet názorových skupin má za cíl vytvořit nový řád, řád odpovídající a více přiléhavý realitě, než byl ten předchozí. Obává se ale, aby nedošlo k přílišným disproporcím v rámci jednotlivých vyjednávacích pozic. Dahrendorf má pocit, že bude lepší organizovat názorové střety na určité hodnotové platformě. Tu nazývá politikou svobody. Jejím úkolem je zamezit přílišné gradaci konfliktu. Ideálem je funkční občanská společnost a její úkol bude spočívat v identifikaci konfliktních témat, takřkajíc na regionální úrovni. Opravdu rozvinutá občanská společnost by měla disponovat rozmanitou sítí informačních kanálů. A prostoupit společnost jako vlasečnice v plicích. Z druhé strany je pak nutné mít senzitivní systém institucí zabezpečujících chod společnosti. Konflikt je tu tedy proto, aby odkryl potřeby členů společnosti. Marx měl za to, že po vědomém splnění podmínek, za pomoci vědeckého přístupu k historii a celkovému dění ve společnosti, je možné konflikt odstranit. Dahrendorf zastává podle mne názor o regulovatelnosti konfliktu a jeho možném usměrňování, kdy se pak může konflikt jevit jako nepřítomný.

Když Beck popisuje rizika jako důsledek modernizačního procesu a tedy vědecko-technického pokroku, přidává k tomuto popisu tezi o demokratizaci rizik. Smog je demokratický bída hierarchická, píše. Rizika jsou pro Becka tak silným tématem, že je klade nad třídní strukturu a byt' jsou výsledkem průmyslové výroby a vědy, má za to, že důležitost a naléhavost tématu si zaslouží tu nejvyšší prioritu. Dokonce si myslí, že rizika a vědomí o nich budou ovlivňovat podobu společnosti. Tak jako u Dahrendorfa práce strukturovala individuální životy i celou společnost. Beck si myslí, že výrobní způsob se odloučil od zdravého rozumu. Proto musí přijít zdravý rozum, aby zachránil, z počátku alespoň ovlivňoval, způsob bytí. Proto vědomí předpokládá bytí. Ve skutečnosti nejde jen o teoretický konstrukt na budoucnost orientovaného a globalizací fascinovaného sociologa. To, co Beck nazývá normativním antiprojektem, se může v budoucnu ukázat jako návod na přežití. Nová ideologie založená na zdravém rozumu může korigovat instrumentální racionalitu rozumu technického.

Opět tu máme variaci na téma konflikt jako záruka sebe reprodukce a koherence společnosti. Již posledních dvacet let, to je doba, kdy více méně vnímám dění kolem sebe, se vytváří konflikt charakteristický ve svých krajních polohách proti sobě stojícími skupinami. Za prvé zastánci neustálého ekonomického růstu, za druhé lidmi, kteří upozorňují na limity možností rozvoje za použití stávajících výrobních prostředků. Beck má dle mého názoru za to, že konflikty ohledně udržitelnosti růstu ekonomiky dospěly do fáze uznání limitů environmentálních i ekologických. Vědění o rizicích a jejich výklad zapůsobil a stále ještě působit musí na držitele kapitálu i na obyčejné pracující.

Je dost dobře možné, že to, co Dahrendorf nazývá hledáním nového řádu, bude orientováno primárně směrem ke zmírňování rizik. A je také možné, že hledání nového řádu vynese do řídicích a politických institucí nové aktéry společenského života. S tím Dahrendorf počítá. Jestliže byla sociální demokracie kdysi spolu s liberálními ekonomy moderní stranou, byla kdysi nová, tak proč by nemohla vzniknout velká politická strana

zastupující oblast správy rizik. Nemyslím tím zelené v dnešní podobě. Šlo by nejspíše o stranu nebo politickou platformu úzce spolupracující s vědeckými experty, majiteli kapitálu a občanskou společností. Tak jako byl vytvořen sociální stát za účelem vytvoření rovnováhy, bylo by možné vytvořit stát orientovaný na správu a eliminaci rizik plynoucích s nezamýšlených důsledků. Při všech těchto úvahách je nutné mít na paměti, že se změny musí odehrávat v kontextu globalizovaného světa. Ovšem jak naznačuje Dahrendorf, globalizovaný svět pro sebe nezprivatizoval jedince. Dal jim pouze možnosti, kterých pokud to uměli, mohli využít. Neodstranil ale psychologické zákonitosti, které v sobě lidé nosí. Potřeba znalosti prostředí, radost z trvalých vazeb a pocit sounáležitosti s územím tu zůstává jako významná proměnná. To nám může napovědět, že určité lokální správní celky budou existovat dále, byť začleněné do uskupení střední velikosti a třeba budou všechna dohromady spadat v rámci některých sfér politiky do světového občanství.

Závěr

Cílem této teoretické studie bylo zjistit, zda platí či je stále aktuální třídní rozdělení společnosti. Odpověď na takovou základní otázku nebude lehká. Zejména kvůli nejednoznačnému definování sociologické kategorie tříd, které je do značné míry svázáno s historickou etapou industriální společnosti. Zrovna tak Marx pojímal třídy jako imanentní součást společenské historie a signalizovaly pro něj přítomnost nesymetrických mocenských vztahů uvnitř společností. Je zde třeba prostě předeslat, že mě v magisterské diplomové práci zajímalo třídní dělení spojené s ranou industrializací. Tedy zajímalo mne, zda je koncept tříd vzniklých na základě oddělení výrobních prostředků od jejich vlastníků a následného najímání práce a odebírání nadhodnoty, relevantní v současnosti.

Zjistil jsem, že koncept tříd začal žít svým vlastním životem a při jeho používání se často zaměňoval. Někdo vnímá třídy zmíněným historickým způsobem, tedy jako rozvrstvení společnosti na jednotlivé masové agregáty, a nemusí proti sobě stát jen třídy dvě. Sem bych zařadil Dahrendorfa. Druhý způsob vnímání tříd je založený více na myšlence boje proletářů s majiteli výrobních prostředků, a jestliže se proletáři nesdružují a rezignovali na tento boj, pak zanikly také třídy. K tomuto názoru bych připojil Becka.

Z výše zmíněného krystalizuje i celkové pojetí společenské změny až po současnost, tedy výsledek modernizace. Mám za to, jak pro Becka přestaly plnit třídy revoluční úlohu, usoudil prostě, že éra tříd skončila. Uznává, že mechanismus tvořící třídy je velmi navázán na materiální úroveň masy lidí a celkovou úroveň práce. Pokud se tyto podmínky zhorší a ke změně se přičtou ještě další faktory, mohou se třídy začít znovu tvořit. Beck pragmatisticky soudí, že dokud třídy nevidíme, nebudeme si je představovat, ale podíváme se, co se objevilo nového místo nich. Objevil se jednotlivec, v krajním případě až izolant. I jednotlivci mají své zájmy a samozřejmě interagují uvnitř společnosti, ale oproti třídám se jedná o interakce ne-niterné, hodnotícím způsobem řečeno povrchní. Následkem materiálních změn bylo rozmělněno třídní vědomí. Nastupuje vědomí o

rizicích, které je důležité až tak, že by díky němu mohlo dojít k harmonizaci společnosti. Vědomí o rizicích je pro všechny stejně naléhavé a v tom důsledku demokraticky dostupné pro všechny. Vědomí o rizicích apeluje na pud sebezáchovy a počítá tak s psychologickou konstantou jednotlivých jedinců.

Pro Dahrendorfa už společnost není strukturovaná prací, ale řekl bych, že vidí společnost poměrně dosti strukturovanou i nadále. Členění je založeno primárně na přístupu k životním šancím a je stále ovlivňováno druhem práce – informační, dotyková. Globalizace měla vliv na generalizaci tohoto členění v rámci celého světa. Existují vítězové globalizačního klání, jejich podpůrné týmy a sociálně vyloučení. Myslím si, že je zřetelně viditelný odklon od klasických výkladů společnosti jako společností třídních. Koncept nerovnoměrně naplněných životních šancí reaguje na vysokou komplexitu moderních společností, kdy dělení společnosti na dvě třídy ani jejich další členění, neodpovídají skutečným vztahům mezi členy společnosti. Dahrendorf vynalézá analytický nástroj, díky němuž je možné měřit přístupnost k životním příležitostem. Zároveň přináší důkaz o individualizaci jednotlivých aktérů konfliktu o životní šance. Koncept oprávnění a zaopatření náleží každému jednotlivci. Každý jednotlivý jedinec musí mít přístup k zaopatření i oprávnění současně, jinak společnost přichází o část svých šancí. Konflikty vyplývající z boje o zaopatření a oprávnění jsou konflikty individuálními, přitom jsou řešeny naprostou většinou společnosti. Dostatek zaopatření i oprávnění má jen malá skupina vítězů globalizačního klání, protože vlastní většinu světového kapitálu. Tím, že je společnost individualizovaná a vysoce komplexní, roztříštilo se centrální téma konfliktu na miliardy kousků. Přesněji řečeno existuje obrovská diverzita konkrétních objektů sporu, ale obecně se dá říci, že boj o zdroje společnosti v širokém smyslu je veden na úrovni snahy zaopatřit se a získat k tomu oprávnění.

Oba významní autoři mají za to, že třídy neexistují. Nemyslí si ale, že by společnost byla harmonická. Jistá forma hierarchie je i dnešním moderním industriálním společnostem vlastní. Oba sociologové se rozcházejí

v tom, z čeho hierarchie principiálně vychází. Beck je více individualista, Dahrendorf strukturalista a spojením jejich teorií a analýz dostává čtenář k dispozici poměrně rozsáhlý, dostatečně členitý a podrobný model vývoje modernity a současné společnosti. Dahrendorf a Beck sdílejí také předpoklad možné reverzibility procesu formování tříd za předpokladu změny strukturálních podmínek, nejvíce potenciální je v tomto smyslu materiální oblast. Úpadek materiálního zabezpečení společnosti může vést k formování třídního vědomí u mas lidí.

Anotace

Název práce: Obraz společnosti a člověka v teoriích Ulricha Becka a Ralfa Dahrendorfa

Příjmení a jméno: Bc. Dobeš Jiří

Katedra: sociologie a andragogiky FF UP v Olomouci

Obor: sociologie – andragogika

Vedoucí práce: PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Počet znaků: 106 822

Počet příloh: 0

Počet použitých titulů literatury: 12

Rok obhajoby: 2010

Klíčová slova: Modernita, práce, třídy, individualizace, industriální společnost, vrstvy, kapitál, riziko, životní šance, konflikt, masa, instituce, občanská společnost, environmentální limity

Obsahem práce je analýza teoretické relevance klasického Marxova konceptu sociálních tříd v současné moderní společnosti. Začíná identifikací klasického pojetí sociálních tříd v díle Karla Marxe. Následuje analýza Beckova předpokladu rozkladu tříd a Dahrendorfova předpokladu proměny konfliktu v informační společnosti. Jádrem práce je kapitola, ve které jsou srovnány Marxovy, Beckovy a Dahrendorfovy přístupy k třídám a konfliktům v moderní společnosti. Hlavní osu práce tedy tvoří historický vývoj modernity se zaměřením na společenské vazby, na stratifikaci společnosti, na změny v oblasti práce a na rozvoj výrobních technologií. Hlavní snahou je popsat mechanismy tvorby tříd a jejich společensko-historické okolnosti, současný stav třídního vědomí, důvody jeho rozkladu a nástin podoby nového společenského členění v dílech zmíněných teoretiků.

Seznam literatury

- BECK, U. 2007 *Moc a protiváha moci v globálním věku. Nová ekonomie světové politiky*. Praha: SLON.
- BECK, U. 2004 *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: SLON.
- DAHRENDORF, R. 2007 *Hledání nového řádu. Přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- DAHRENDORF, R. 1991 *Moderný sociální konflikt (eseje o politice svobody)*. Bratislava: Archa.
- HAUSER, M. 2007 Marxova dynamická sociologie. In ŠUBRT, J. (ed.) *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 39–72.
- KUBÁTOVÁ, H. 2006 Čtyři obrazy moderní společnosti a čtyři podoby moderního individualismu v sociologických teoriích. In RYŠAVÝ, D. (ed.) 2006 *AUPO. Sociologica – Andragogica*. Olomouc: UP, s. 23–40.
- MARX, K. 1980 *Kapitál. Kritika politické ekonomie. Díl třetí. Kniha třetí. Celkový proces kapitalistické výroby. Část druhá*. Praha: Nakladatelství Svoboda.
- MARX, K. *Komunistický manifest*. Praha: Nakladatelství komunistického knihkupectví R. Rejman. Rok vydání neuveden.
- MARX, K. 1950 Námezdní práce a kapitál. In MARX, K., ENGELS, B. *Vybrané spisy ve dvou svazcích*. Svazek I. Praha: Svoboda, s. 75–102.
- MICHŇÁK, K., URBÁNEK E. 1964 *Společenské třídy*. Praha: Svobodné slovo.
- POPPER, R., K. 1994 *Otevřená společnost a její nepřátelé II. Vlna prorocství: Hegel, Marx a co následovalo*. Praha: OIKOYMENH.
- ZNEBEJÁNEK, F. 2007 Ralf Dahrendorf: historické proměny třídních konfliktů. In ŠUBRT, J. (ed.) 2007 *Historická sociologie. Teorie dlouhodobých vývojových procesů*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 226 – 281.